

Marknadsdriven utveckling i Afrika

Hur nationers välstånd stiger genom handel och företagande

AV: BJÖRN WEIGEL OCH EMIL UDDHAMMAR

SAMMANFATTNING:

Afrika har under många årtionden skildrats som en tragedi, en kontinent som aldrig lyfter sig ur sin fattigdom. Men dramat ändrar karaktär. En ny utveckling kan skönjas med förbättrat styre och förvaltning. Korruptionsnivån har sjunkit i regionen, levnadsnivån har förbättrats och allt fler stater har demokratiserats.

Utvecklingen följer en viss logik. Först när staten kan garantera trovärdiga åtaganden på en grundläggande nivå med

skydd för hälsa och liv, äganderätt, skydd mot korruption med mera, kan den också åta sig att skydda medborgarna så att de vågar investera, vågar driva utvecklingen själva och vågar tro på demokratiskt deltagande. Då kan också staten göra trovärdiga åtaganden i vidare avseenden, som inom hälsovård och utbildning.

Denna rapport visar på vilket sätt handel och entreprenörskap kommer att vara avgörande för tillväxt på den afrikanska

kontinenten. Fyra drivkrafter studeras: utveckling genom ökad konsumtion, växande medelklass och urbanisering; utveckling genom ökade investeringar, inte minst utländska direktinvesteringar; utveckling genom ökad frihandel; utveckling genom Afrikas egen attraktionskraft. När kontinenten moderniseras kommer den att dra till sig begåvningar istället för att förlora dem till utlandet.

INNEHÅLL

1. Prolog	3
2. Det afrikanska dramat ändrar karaktär	4
3. Vad är marknadsdriven tillväxt?	6
4. Centrala drivkrafter i Afrikas utveckling	8
4.1 Konsumtion	9
4.2 Investeringar	12
4.3 Framväxande frihandelsområden	15
4.4 Afrikas lyskraft – dess ”soft power”	17
5. Utveckling med förhinder	20
6. Sektorer med stor potential	23
6.1 Informationsteknik	24
6.2 Jordbruk	25
6.3 Turism	27
7. Epilog	29
Appendix	30
Författarna:	34

FÖRKORTNINGAR

AEC	Afrikanska ekonomiska gemenskapen
AfDB	Afrikanska utvecklingsbanken
ASEAN	Sydostasiatiska gemenskapen
BNP	Bruttonationalprodukt
CAGR	Sammanräknad årlig tillväxtkvot
CEN-SAD	Sahel-Saharas gemenskap
EAC	Östafrikanska unionen
ECOWAS	Västafrikas ekonomiska gemenskap
EU	Europeiska unionen
Expat	Person som är stationerad utomlands (Expatriate)
Farm-Pesa	System för terminsaffärer inom jordbru- ket via mobiltelefonen
FDI	Utländska direktinvesteringar
HDI	Index över mänsklig utveckling (Human development index)
ICT	Informations- och kommunikationstek- nologi
IPO	Börsintroduktion (Initial Public Offering)
M-Pesa	System för penningöverföring via mobil- telefon
NAFTA	Nordamerikanska frihandelsavtalet
SADC	Södra Afrikas utvecklingsgemenskap
SSA	Afrika söder om Sahara
Trade Sale	Försäljning av företag till finansiell eller industriell aktör
UNDP	FNs utvecklingsprogram
UNICEF	FN:s barnfond
USD	Amerikanska dollar

1. Prolog

Den ekonomiska utvecklingen i Afrika har gått in i en ny fas. Utvecklingen kan i stora delar betraktas som en revolution.

Sedan en tid har de regionala konflikterna i Afrika söder om Sahara – i denna rapport är det detta vi kommer att avse med Afrika – minskat i antal, den politiska stabiliteten ökat, tendenser till demokratisk utveckling tilltagit och många länder har uppvisat substantiell tillväxt.¹ Tillväxten har legat på cirka fem procent per år under ett helt decennium. Det är en påtaglig förändring från tidigare, vilket illustreras i figur 1. Detta är det Afrikanska dramat.

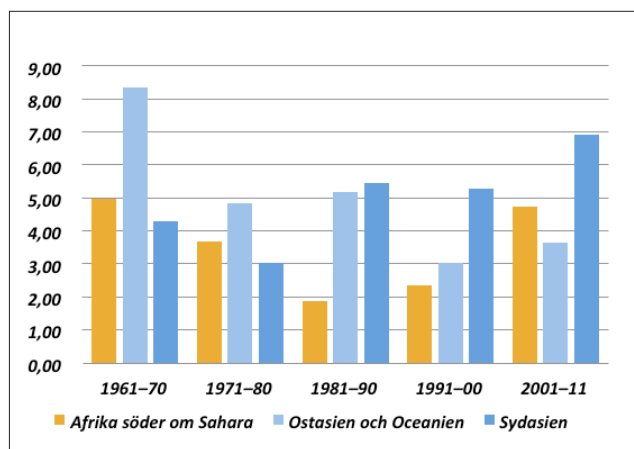

Fig 1. Ekonomisk tillväxt i tre regioner i världen under 50 år. Förändring av BNP i procent per år, genomsnitt för respektive decennium. Källa: Världsbanken, "World development indicators", 2012

Utvecklingen ger upphov till ett antal frågor. Hur länge kan den positiva utvecklingen fortgå? Vilka risker finns för stagnation? Hur kommer olika marknader, branscher och länder att utvecklas? Vilka intressenter kommer att agera i de olika roller som detta utvecklingsdrama erbjuder? Vilka fallgropar finns?

I denna rapport syftar vi därför till att:

- Förklara varför handel och entreprenörskap kommer att vara de viktigaste drivkrafterna för tillväxt och välståndsutveckling i Afrika
- Föreina näringslivsperspektivet med politik- och samhällsperspektivet – eftersom samspelet mellan dessa är en förutsättning för välståndsutveckling i Afrika
- Beskriva andra viktiga drivkrafter – och begränsningar – i regionen under den närmaste framtiden
- Åskådliggöra utvecklingen med konkreta exempel
- Introducera läsaren till detta område och inspirera till vidare fördjupning

Vi hoppas att rapporten kan vara till nytta för den samhällsintresserade allmänheten liksom för företag och andra intressenter som önskar en bättre inblick i utvecklingens förutsättningar i Afrika.

Rapportens begränsade format tvingar oss ibland till att presentera komplicerade sammanhang på ett förenklat sätt. Under stundom är det befogat för överskådlighetens skull, men säkert inte alltid. Vi ber om överseende för detta. Vi har också valt att inte inkludera Nordafrika i analysen, eftersom den regionen på många sätt skiljer sig betydligt från Afrika söder om Sahara.

I nästa avsnitt ger vi en mer utförlig bakgrund till den snabba utveckling som skett i Afrika, och tar upp den mångfald som finns i regionen.

Det finns en logik bakom den välståndsutveckling som sker – och den som inte sker – och vi presenterar den i avsnitt tre.

Genom att se närmare på de specifika drivkrafter som är särskilt betydelsefulla i denna region, tror vi oss kunna bidra till en bättre förståelse av Afrikas framtid. Vi presenterar fyra sådana drivkrafter i avsnitt fyra.

Den utveckling som nu tar fart saknar dock inte förhinder. I avsnitt fem lyfter vi fram två grundläggande problem – dysfunktionell statsmakt och höga transaktionskostnader

¹ Beträffande demokratisering se t ex "Democracy and political opposition in sub-saharan Africa" av Elliot Green, Johanna Söderström och Emil Uddhammar (2011) i Democratization, nr 5, 2011

– med stora följeffekter. Dessa måste övervinnas, för att utvecklingen skall kunna gå i rätt riktning.

I avsnitt sex presenterar vi tre specifika marknadssektorer med exempel på framgångsrika företag.

Till detta drama fogas slutligen en epilog, där vi sammanfattar de viktigaste punkterna i rapporten och drar slutsatser inför framtiden.

2. Det afrikanska dramat ändrar karaktär

Okunskap präglar fortfarande västvärldens och Sveriges bild av Afrika. Det är olyckligt, men inte konstigt. Årtionden av ensidig mediebevakning med fokus på dramatiska svältkatastrofer, krig och korruption har del i förklaringen. Denna tragiska afrikanska berättelse har litet förenklat handlat om en förlorad kontinent, svår att förstå, lite farlig och – med undantag för en fascinerande natur – rätt så försumbar del av världen.

En förklaring till den dystra bilden av Afrika är en osalig blandning av afrikanska politiska elitors intressen, biståndsorganisationers behov av ”fattiga och behövande”, västs dåliga samvete och gamla fördomar. Denna rapport avser dock inte att peka finger. Vi vill heller inte påstå att den bild som skissas ovan helt saknar grund – den är delvis korrekt. Konflikterna i Mali och Kongo är tragiska samtida exempel på det. Stora delar av Afrika har genomlidit bedrövliga årtionden av stagnation, korruption, diktatur och fattigdom. Många länder kommer med all sannolikhet också att kvarstå i armod under lång tid. Men detta är inte hela sanningen om Afrika – långt därifrån.

Företagande och handel är de krafter som kommer att fortsätta denna kontinents lyft ur fattigdom. Det bistånd som ges från omvärldens regeringar och stiftelser har aldrig haft en sådan potential, utan har bara kunnat göra punktvisa – ibland mycket lyckade, ibland mindre lyckade – insatser. Tyvärr har biståndet, särskilt budgetbiståndet, ofta bidragit till korruption, motverkat demokratisering och ibland bromsat framsteg.

Länder som Kina och Indien har också investerat substantiellt i regionen. I den internationella debatt som följt på utvecklingen, har fokus legat på dessa länders sug efter råvaror, som olja och mineraler. Dessutom har det framhållits, att det skulle vara mer intressant för vissa afrikanska ledare att göra affärer med länder som Kina, då man där inte ställer samma krav på öppenhet och demokrati som det villkorade biståndet från väst. Forskning visar dock att indiska och kinesiska investeringar skapar många arbetstillfällen. Ett exempel är Zambia, där det under åren 2000 till 2007 skapades 7 500 arbetstillfällen genom kinesiska direktinvesteringar, medan indiska investeringar skapade 2 200 arbeten.²

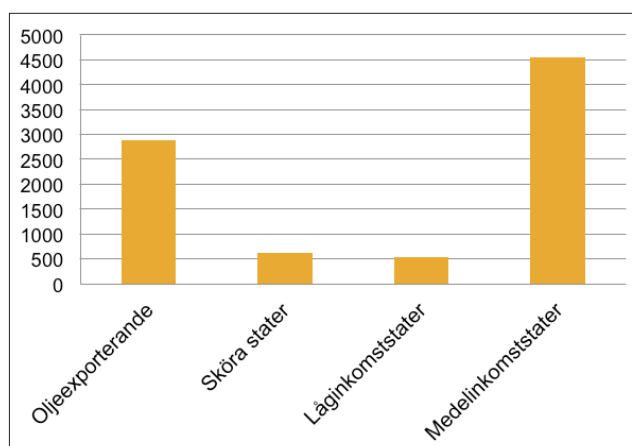
Kinas (och Indiens) investeringar har under alla omständigheter haft betydelse. ”Det enskilt mest betydelsefulla som Kina gjort i Afrika [...] är att de ändrat karaktären av den diskussion som förs om Afrika”, säger Harry Verhoeven, statsvetare vid Oxford University. Han fortsätter: ”Bilderna av Afrika borde inte främst vara ett svultet etiopiskt barn med plåster, utan snarare en företagare som talar i sin mobiltelefon”.³

Den positiva utvecklingen har ökat intresset för Afrika. Fortfarande kan mycket av det som skrivs om Afrika kategoriseras som enkelsidig katastrofreportering, men under senare år har ett nytt fenomen anträt scenen, en form av förenklade hyllningsreportage om fantastiska möjligheter. Problemet är att de många gånger tar en fortsatt positiv utveckling för given, och extrapolerar in i framtiden utifrån några få års utveckling, utan att närmare analysera varför. Framstegen under senare år är på många plan imponerande, men bilden är långt från entydig eller enkel. I extrapoleringen finns därmed en stor fara.

2 Carmody, Pdraig (2011) The new scramble for Africa, London : Polity Press, p 171

3 Citerat i ”Mutual Benefit”, China Daily, Africa edition, 2012-12-21, sid 1

Vi står därmed inför *två* verklighetsbeskrivningar eller berättelser om Afrika, en dyster och en om stora möjligheter. Vilken är sann, om någon?

Figur 2. BNI per capita efter kluster 2011, USD

Oljeexporterande* stater: Angola**, Gabon, Kamerun**, Kongo Brazzaville, Nigeria, Tchad**

Sköra stater: Kongo Kinshasa, Burundi, Liberia, Eritrea, Guinea, Centralafrikanska republiken, Zimbabwe, Togo, Guinea-Bissau, Mauretanien, Elfenbenskusten, Sao Tome och Principe

Låginkomststater: Benin, Burkina Faso, Komorerna, Etiopien, Gambia, Kenya, Madagaskar, Malawi, Mali, Mo-cambique, Niger, Rwanda, Sierra Leone, Tanzania, Uganda

Medelinkomststater: Botswana, Kap Verde, Ghana, Lesotho, Mauritius, Namibia, Senegal, Seychellerna, Syd-afrika, Swaziland, Zambia

*) *Oljeexporterande* stat definieras som sådana vars export av petrole-umprodukter motsvarar 30 procent av värdet av den totala exporten eller mer.

**) Dessa stater klassificeras även som sköra. *Skörhet* definieras som under värde 3,2 i Världsbankens *Resource Allocation Index* (IDA) vilket är sammansatt av 16 olika indikatorer för att mäta kvaliteten inom ekonomisk politik, strukturpolitik, politik för inklusion och jämlikhet samt styrning av offentlig sektor och institutioner.

Källa: World development indicators, IMF "Regional economic outlook. Sub-Saharan Africa, 2012"

För att svara på frågan bör vi först konstatera, att det inte existerar ett homogent Afrika. Detta kan illustreras genom att vi delar upp kontinentens stater i fyra kluster (se figur 2). Gruppen "oljeexporterande stater" – exempel är Gabon och Nigeria – har i genomsnitt en bruttonationalinkomst per capita om ca 2 890 USD. De "sköra" staterna – exempelvis Kongo Kinshasa och Elfenbenskusten – har bara ca 615 USD. "Låginkomststaterna" – som Etiopien och Uganda – har ca 533 USD, medan "Medelinkomststaterna" har ca 4 545 USD i bruttonationalinkomst per person. Detta är ett sätt att beskriva mångfalden av stater och utvecklingsnivåer.

Generellt sett har vi dock i Sverige inte bara en förenklad bild av Afrika, vi har också en starkt föråldrad bild.⁴ Många positiva tendenser filtreras helt enkelt bort, därför att vi vant oss vid den dystra rapporteringen.

Faktum är att exempelvis barnadödligheten i Afrika har halverats på 20 år. Under det senaste decenniet har den minskat med åtta procent om året i länder som Kenya, Rwanda och Senegal (se Appendix, fig A1). Antalet utbrott av infektionssjukdomar har också minskat kraftigt i regionen, ner till en nivå i paritet med övriga världen (se Appendix figur A2). HIV/AIDS förblir ett bekymmer i stora delar av Afrika, men antalet som infekteras har sjunkit med 25 procent på tio år.

Den afrikanska utvecklingsbanken *African Development Bank* (AfDB) framhåller att kontinenten har en spirande medelklass, som spenderar mellan 2 och 20 dollar per person och dag. Den innefattar redan 300 miljoner människor, den växer fort och den kommer att stå för en stark, konsumentdriven tillväxt under kommande decennier.⁵ Den står också bakom ett nytt slags politiskt tryck, ett krav på bättre fungerande offentlig service, som man skulle kunna

4 Rosling, Hans citerad i "Dagens Eko", Sveriges Radio, den 27 december 2012 (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5391944>) Hämtad 2013-01-21

5 "The Middle of the Pyramid: Dynamics of the Middle Class in Africa" (2011) i Market Brief, April 20, 2011. African Development Bank.

formuleras som ”de stora förväntningarnas missnöje”, för att citera en tidigare svensk statsminister.⁶

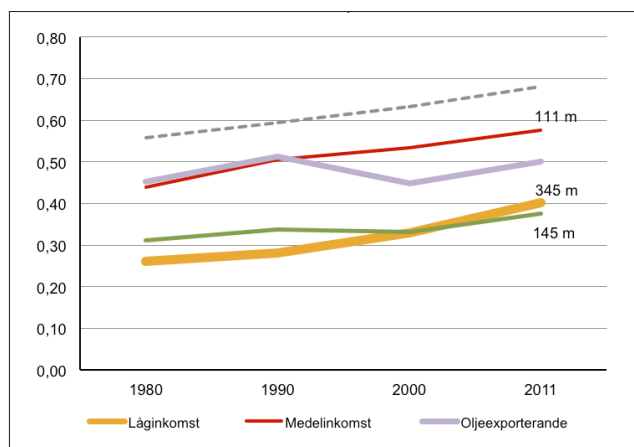

Fig 3. Human development index (HDI) efter kluster av stater i Afrika söder om Sahara samt världen 1980-2011. Linjernas tjocklek är proportionell mot folk-mängden för klustren i Afrika. Högsta värde för HDI =1,0. Källa: UNDP, Världsbanken, World Development Indicators

Utvecklingen har alltså visat sig substantiell och har påverkat människors vardag mycket konkret. En översiktlig bild av vad som skett ser vi i figur 3. Den visar utvecklingsindexet HDI (Human development index) som sammanväger inkomst, utbildningsnivå och barnadödlighet i ett mått.

Indexet går från 0 (lägst levnadsnivå) till 1 (högst utvecklingsnivå). Afrika i genomsnitt har, liksom övriga världen, förbättrat levnadsnivån med en mycket betydande dryg tiondel sedan 1980. Om vi ser till de olika klustren som omtalades ovan, ser vi tydliga skillnader. De sköra staterna har inte klarat utvecklingen så bra. Hoppfullt är dock, att befolkningarna i länderna med lägst inkomst har förbättrat sin situation mest sedan 1980.

Det afrikanska dramat har, med andra ord, övergått i en ny och mycket spännande akt.

Vi tror inte att det finns några inneboende ”afrikanska värderingar” som är av sådan art att denna del av världen inte kan utvecklas politiskt och ekonomiskt – vilket en gång förutspåddes om Asien, med dess påstått ”inåtvända” värderingar.⁷ Vi är dock av uppfattningen att det behövs en väsentligen nyanserad debatt om Afrika, som vare sig faller för myten om ”den förlorade kontinenten”, eller som drömer upp en framtid med förutbestämt välstånd. Först då kan vi förstå vad kontinenten verkligen innehåller, och hur vi alla kan ta del i detta drama. Denna rapport är ett försök att bidra till just detta.

3. Vad är marknadsdriven tillväxt?

Marknadsdriven tillväxt är givetvis inget unikt för Afrika eller Östafrika. Det är den process som under lång tid genererat ett växande välstånd i västvärlden, inkluderat Europa, USA och Japan, och som därefter spridit sig till övriga Asien och även till Sydamerika. Denna utveckling har varit dramatisk. Tillväxten i Kina och Indien har lyft hundratals miljoner människor ur fattigdom. Bara för femtio år sedan räknade man med att ungefär fyra femtedelar av världens befolkning levde i stor fattigdom. År 2007 publicerade Paul Collier sin bok *The bottom billion* där han konstaterade att det verkliga problemet nu är den femtedel – den miljard – människor som ännu inte är på utvecklingens bana.

De faktorer som drivit den ekonomiska utvecklingen i väst och det vi här benämner marknadsdriven tillväxt, har enligt forskningen framför allt varit teknologisk utveckling, sociala och organisatoriska innovationer samt förmågan att successivt ersätta mindre effektiva produktions-

6 Tage Erlander i riksdagens interpellationsdebatt 1956.

7 Här anspelar vi till den diskussion om ”Attitudes toward life and work” som Gunnar Myrdal förde i sin studie *Asian drama* 1968, Penguin press. Se Appendix 2, ”Mechanisms of underdevelopment and development”, i vol iii, p 1862

metoder med mer produktiva⁸. Under de senaste femtio åren har allt fler länder inkluderats i denna utveckling, vars förutsättningar bland annat står att finna i välfungerande politiska, ekonomiska, sociala och juridiska institutioner.⁹ Huvudförklaringen till att länder och regioner hamnat på efterkälken i utvecklingen anses idag vara "exkluderande" institutioner som av olika skäl direkt hindrar välståndsutveckling. Ibland finns de kvar av politiska skäl – för att de gynnar en viss elit eller ett parti – ibland bara av ren tröghet.

Grunden för varje ekonomisk utveckling ligger naturligtvis i behovet av att skapa en bättre vardag och i en marknadsekonomisk växelverkan mellan utbud och efterfrågan. För att dessa grundläggande drivkrafter skall kunna växla upp och ta fart, krävs att vissa samhällsliga institutioner är på plats och fungerar.¹⁰

En viktig faktor i varje land som står inför en möjlig utvecklingsfas är statens natur. Stater kan antingen bedriva rovdrift eller ingå ett konstruktivt samarbete med medborgarna. En illustrativ bild är den lilla japanska byn i Akira Kurosawas bekanta film "De sju samurajerna". Byborna terroriseras om och om igen av banditgång, som härjar skoningslöst och stjälar deras ris och unga kvinnor. Förtvivlade över detta gissel anlitar de tillslut några frilansande samurajer, som de ber om skydd. Trots att de behöver ge dem ris – en form av skatt – föredrar de denna förutsägbare börda, då de uppskattar det beskydd som samurajerna ger.

I 1500-talsfilosofen Thomas Hobbes efterföljd har forskare som Douglass North och Mancur Olson framhållit, att det är betydligt bättre och mer rationellt för människor att ha en "stationär bandit" – alltså ett permanent och

förutsägbart styre – än att vara prisgivna till oförutsägbart våld och röveri. I det långa loppet blir det också mer rationellt för härskaren som slutar att vara kringströvande rövare, och i stället slår sig ned permanent i ett område.

En regering i ett fattigt land kan antingen (a) erbjuda sina medborgare ett skydd genom lagstyre, rättigheter och förutsägbart, eller (b) agera godtyckligt eller (c) – vilket i praktiken får samma resultat – ägna så liten tid och kraft åt det offentliga styret, att det blir korrupt eller dysfunktionellt. Detta har framställts i spelteoretiska termer som "skydda-och-investera-spelet"; en utveckling av det bekanta spelet "fångarnas dilemma".¹¹ I spelet ingår även medborgarna – låt oss tänka oss bönder på landsbygden eller företagare i städerna – vilka också kan välja mellan att bara göra det allra nödvändigaste för att överleva, eller att investera lite mer arbete, och kanske kapital, för framtida högre avkastning. Spelet framställs i tabellform i figur 4, efter Sjöstedt (2008).

Medborgare	Regeringen	
	Skydda	Röva
Investera	2 - 2	0 - 4
Ikke investera	1 - 0	1 - 0

Figur 4. Skydda-och-investera-spelet. Om en regering säger att den skall samarbeta och skydda medborgarnas ägande, kan medborgarna samarbeta. Detta är det mest lönande för båda parter i det långa loppet (2 för medborgaren, 2 för regeringen). Det finns dock en frestelse för regeringen att **inte** skydda, att **inte vara trovärdig**, då den då kortsiktigt genom rofferi kan få ut mer från medborgarna (0 för medborgarna, 4 för regeringen). Men om regeringen inte står fast vid sina åtaganden att skydda, utan övergår till att röva, blir det rationellt för medborgarna att nästa år låta bli att göra kostsamma investeringar i tid eller pengar. Då får medborgarna 1 i utdelning, men det blir inget över till regeringen att roffa. Så länge regeringen inte är att lita på är detta – tyvärr – jämviktstillståndet. Ett sätt för en regering i ett utvecklingsland att i detta läge ändå få resurser, är bistånd eller lån från utlandet.

8 Schumpeter, Joseph (1942) *Capitalism, socialism and democracy*. New York : Harper); Rosenberg, Nathan & Birdzell, L. E. (1985) *How the west grew Rich*. New York : Basic Books

9 Acemoglou, Daron & Robinson, James A (2012) *Why nations fail. The origins of power, prosperity and poverty*. London : Profile books

10 Sjöstedt, Martin (2008) *Thirsting for credible commitments*. Göteborgs Universitet, diss, Acemoglou & Robinson 2012

11 Sjöstedt (2008), sid 61

Det centrala i detta resonemang är att trovärdiga åtaganden från en regering är av helt överordnad betydelse för utveckling. Utan trovärdighet urgröps förtroendet från medborgarna – inklusive de av medborgarna som är investerare – liksom från utländska investerare. Detta är ett av de viktigaste skälen till att Zimbabwe rasat så kraftigt i välstånd efter att Robert Mugabe införde sin ”rövarpolitik” gentemot de vita farmarna och utländska investeringar. Forskning visar att faktorer som styrelseskickets kvalitet, lagstyre, skydd av äganderätt, politisk stabilitet och frånvaro av korruption är avgörande för en gynnsam välståndsutveckling.¹²

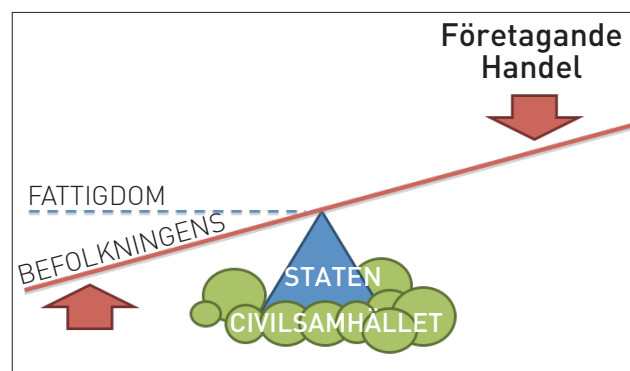
En slutsats av detta är också att den offentliga sektorn – stater, regioner och kommuner – har en given och betydelsefull roll för välståndsutvecklingen också i fattiga länder. Först när denna sektor kan garantera trovärdiga åtaganden på en grundläggande ”Hobbesiansk” nivå (fred och stabilitet) och ”North-Olsons” nivå (äganderätt, kontraktsskydd, frånvaro av korruption, lagstyre), kan den åta sig att skydda medborgarna så att de vågar investera, vågar driva utvecklingen själva och vågar tro på demokratiskt deltagande. Då kan också staten göra trovärdiga åtaganden i vidare avseenden, som inom hälsovård och utbildning.

Detta är de grundläggande institutionella mekanismerna och förutsättningarna bakom marknadsdriven tillväxt genom entreprenörskap. Först då det finns denna typ av trovärdiga institutioner på plats, först då statens utfästelser är trovärdiga, kan teknologisk utveckling, sociala och organisatoriska innovationer och mer effektiva produktionsmetoder byggas. Först då kan medborgarna hysa den tilltro till den offentliga makten som gör, att de kan finna det mödan värt att investera i sitt jordbruk eller sitt företag.

12 Sjöstedt (2008), sid 151; Acemoglu & Robinson (2012), Haggard, Stephan och Thiede, Lydia (2011) "The rule of law and economic growth: Where are we?" i *World Development*, vol 39, no 5, sid 673-685

Låt oss sammanfatta det väsentliga i detta avsnitt. Handel och företagande kommer att driva utvecklingen också i Afrika. Den hävstång som därmed skapas, och som i Asien lyft miljoner och åter miljoner ur fattigdom, kan endast bli verksamt mot det anhäng, som en stabil, välfungerande statsmakt utgör. Statsmakten, i sin tur, kan endast få ett stabilt fundament om den kringgärdas av ett aktivt civilsamhälle, där öppenhet och kritiskt granskande är viktiga komponenter.

Figur 5. Företagande och handel kan lyfta folkets flertal ur fattigdom, men endast då en statsmakt bildar ett stabilt anhäng.

4. Centrala drivkrafter i Afrikas utveckling

Under flera decennier efter avkoloniseringen präglades Afrika av stagnation, korruption, militärkupper och diktaturer. I början av 1990-talet förutsåg forskare att en demokratiseringsvåg skulle bringa stabilitet till kontinenten. Detta blev dock inte fallet och många började misströta om utvecklingen.

Vad är det då som ligger bakom den remarkabla nystart som kontinenten nu kan uppvisa med det första decenniet av 2000-talet? Och än viktigare, vad avgör om den positiva utvecklingen fortsätter?

Vi kommer här att beskriva några av de faktorer som vi anser är de viktigaste för att driva utvecklingen vidare, centrala underliggande drivkrafter som var och en kommer

att spela extra stor roll för entreprenörskap och marknadsdriven tillväxt i Afrika. Dessa skall också relateras till avsnitt fem, där vi beskriver ett antal begränsningar med potential att lägga ordentlig sordin på alla drömmar om ökat välstånd och minskad fattigdom.

Först vill vi dock infoga några ord om kunskapsläget. Tillförlitligheten i befintlig statistik om Afrikas länder är ofta långt ifrån tillfredsställande. Det har flera förklaringar. Exempelvis är det svårt att bedöma hastigheten i den ekonomiska utvecklingen, kalkyltekniska misstag förekommer och den informella ekonomin lever sitt eget liv. Den informella sektorn bedöms utgöra i genomsnitt ca 40 procent av den totala ekonomin, i många länder mer¹³ Också den informella handeln mellan länderna är omfattande.¹⁴

Offentlig statistik är därmed ofta bristfällig. Som ett exempel kan vi nämna att Ghanas regering år 2010 plötsligt justerade upp storleken på landets bruttonationalprodukt (BNP) med hela 60 procent. Det var en nätt miss om ca 13 miljarder USD. Det är sannolikt bara ett i raden av länder i regionen som tvingas till liknande revideringar. Om exempelvis enbart Nigeria genomför en liknande ändring, som står för ca 18 procent av regionens BNP, innebär det en uppskrivning av BNP i Afrika med ca 15 procent.¹⁵

Den kanske viktigaste lärdomen från Ghana är den banala slutsatsen att Afrikas utveckling är komplex och att det är farligt lätt att missförstå marknader, deras utveckling och potential.

Vi anser att det finns framförallt fyra väsentliga drivkrafter bakom Afrikas fortsatta tillväxt. De fyra drivkrafterna är:

1. Konsumtion: Framväxten av lokala marknader och individuell egenmakt att söka anpassade specifika nyttigheter

2. Internationella Direktinvesteringar” (FDI)¹⁶: Inom Afrika och från aktörer bortom kontinenten

3. Framväxt av frihandelsområden: Bättre handelsförutsättningar och andra legala förhållanden mellan länder i Afrika och till världen utanför

4. Afrikas lyskraft – Soft Power: Attraktionskraft, eller förmåga att påverka utöver ekonomiska och militära faktorer

Innan vi diskuterar dessa drivkrafter närmare, vill vi betona två saker. Det första är att vi medvetet valt att inte kategorisera teknologikutveckling som en egen drivkraft. Tekniska och sociala uppfinningar har – som vi också framhållit i föregående avsnitt – betydelse inom många olika sektorer, och har därför inte behandlas enskilt utan inkorporeras i de fyra drivkrafter vi här beskriver. Det andra är att vi inte tar upp naturtillgångar som en drivkraft. Förklaringen är att naturtillgångar inte är en drivkraft i den mening vi avser. Det är en naturlig förutsättning, som finns i de flesta länder, men den kan inte nyttiggöras utan vidare. Det torde räcka med att påminna om den kända kontrasten mellan Kongos enorma naturtillgångar och låga levnadsnivå, jämfört med Schweiz synnerligen begränsade naturtillgångar och höga levnadsnivå.

4.1 Konsumtion

Konsumtion handlar här om framväxten av lokala marknader och om individens möjligheter att delta på dessa. Under perioden 2012–2020 beräknas konsumentmarknaderna i hela Afrika växa med totalt 410 miljarder USD. Bedömare hävdar att den privata konsumtionen ökat med

13 Buehn, Andreas och Schneider, Friedrich (2012), “Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates” *Int Tax Public Finance* (2012) 19:139–171

14 Brenton, Paul och Isik, Gözde (2012) “DeFragmenting Africa”. Washington, D. C. : *World Bank*, s 6

15 “Africa: Underestimating GDP” 2012-12-16 <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/12/19/africa-underestimating-gdp/#ixzz2HTOovohh>. Hämtad 2013-01-10

16 “Foreign Direct Investment”. Hämtad 2013-01-05

ca 568 miljarder USD i hela Afrika från år 2000 och fram till idag.¹⁷

Historiskt har Afrika haft svaga inhemska marknader. Genom att jämföra exportandelen i enskilda länder med BNP, framgår att de inhemska konsumtionsmarknaderna utvecklats svagt, och att en allt större andel av vad som producerats lokalt exporterats – eftersom det inte varit möjligt att hitta avsättning på hemmamarknaderna. (Detta utvecklas i kapitel 4.3 och handelsområden) Se figur 6¹⁸

År (% BNP)	1973-79	1980-89	1990-92	2001-06
Botswana	47	61	51	70
Kenya	22	19	14	45
Tanzania	15	8	15	34
Nigeria	23	20	36	49
Zambia	39	31	29	61

Figur 6: Värdet av exporten i förhållande till BNP, åren 1973-2006 (Källa se not 19)

Konsumtion är viktig av framförallt tre skäl. För det första innebär ökad konsumtion att fler får tillgång till mat, kläder och bostäder. Individens frihet ökar. Kraften att forma sitt och familjens liv och att förverkliga mål och ambitioner stärks. Ökad konsumtion från låga nivåer ger relativt större marginalnytta än om utgångspunkten redan är betydande – som exempelvis är fallet i konsumtionsdrivna industrisamhällen. Ökad konsumtion i fattiga länder innebär något helt annat än i rika. Även med blygsamma volymer blir effekten stor, fråga bara den fattiga kvinnan som köper ett paket ris till sin familj och därmed håller svälten från dörren, eller tofflor till sig själv för att bättre klara av att gå och hämta vatten.

Det andra skälet är att konsumtionsmarknader är ytterligt potenta dynamos för tillväxt. De ger många fler positiva effekter än enbart ökande utbud av varor och tjänster. Konsumtionsmarknader är exempelvis grogrund för företag. Som i ett exempel från Ghana; – som berör den medelklass som har det relativt bättre ställt än den fattiga kvinnan – på bara 18 månader har det växt fram en nästintill helt ny och under alla omständigheter fundamentalt bättre marknad för inrikesflyget. Genom framväxandet av lokala företag har kostnaden för att flyga nationellt sjunkit med upp till 75 procent och passagerarantalet ökat femfaldigt mellan landets två viktigaste städer, Accra och Kumasi. Detta från sommaren år 2011 till årsskiftet 2012/2013.¹⁹

Ett värdekedjeperspektiv belyser tydligt vad som händer när en marknad växer. Det åskådliggör mångfalden och det stora antalet komponenter som måste finnas för att en marknad skall fungera. Själva produkten eller tjänsten är endast en länk i en lång kedja som också består av exempelvis transport, kvalitetskontroll och underhåll. De dynamiska effekter som uppstår när en marknad skapas och utvecklas är betydande. Företag bildas, arbetstillfällen skapas, kunskap förvärvas och skattebaser breddas.

Konsumtion driver efterfrågan och bidrar till ökad tillgänglighet till mer och bättre produkter för fler. Ökade volymer möjliggör lägre priser vilket gör att fler har råd att ta del av mer. Konsumtion är inte enbart en följd av ökat välstånd, den bidrar också i allra högsta grad till att skapa det.

Det tredje skälet till varför konsumtion är viktig har att göra med Afrikas historia. Afrikanerna har under årtionden fått internationell "hjälp och stöd". Det har inte alltid mottagits med entusiasm, utan har många gånger bemöts direkt svalt. Ofta har det haft sin förklaring i att hjälpen baserats på omvärldens behovsuppfattning, som inte alltid

17 "The rise of the African consumer", McKinsey & Company, October 2012

Notera; inkluderad data från Nordafrika, stora skillnader mellan Afrikas länder, 10 av 53 representerar 81 procent av private konsumtionen

18 Hillbom, Ellen och Green, Erik (2010) "Afrika, en kontinents ekonomiska och sociala historia". S 295

19 "West Africa: new airlines look to spread their wings". 2012-12-28 <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/12/28/west-africa-new-airlines-look-to-spread-their-wings>. Hämtad 2013-01-07

stämt med verkligheten. Det finns otaliga exempel på bidrag som fallit platt till marken eftersom utgångspunkten varit givarens perspektiv på tagarens behov – inte på vad tagaren faktiskt efterfrågat där och då. Som berördes i kapitel tre kan bidrag också indirekt upprätthålla statligt rofferi, vilket naturligtvis skapar missnöje hos de som blir både utan bidrag och utsatta för röveri.

En fråga värd att ställa är hur många bidragsorganisationer som på 1990-talet drog en lans för mobiltelefonen, eller som kämpade för en liberaliserad lagstiftning för etablering av mobila operatörer? Inte många. Något som sannolikt varit den viktigaste enskilda välståndsförbättrande produkthändelsen i Afrikas moderna historia gick bidragsvärlden totalt förbi. Det skall inte nödvändigtvis kritiseras, det ingår inte i bidragsinstitutionernas mandat, men konsumtionen är ur detta perspektiv en befrielse. Välståndsökningen stärker samhällen och individers självbestämmande där faktiska behov möts med reella lösningar – måhända representerar detta kvintessensen av marknadsdriven tillväxt i Afrika? Rapporten återkommer till mobiltelefonins utveckling senare.

Vad ligger bakom utvecklingen?

Konsumtionen påverkas av speciellt tre faktorer. Den första är Afrikas snabba urbanisering. Redan år 2016 beräknas nästan hälften, eller ca 500 miljoner av hela Afrikas befolkning leva i stadsmiljöer. År 2050 beräknas ca 60 procent leva urbant²⁰. Idag är urbaniseringsgraden i hela Afrika ca 40 procent, detta är högre än i exempelvis Indien som ligger på 30 procent, men fortfarande lågt i jämförelse med exempelvis industriländer som ofta ligger omkring 75 procent.²¹ Skillnaderna är dock betydande, i Botswana är urbaniseringsgraden 58 procent, likvärdigt med Portugal.²²

Den ekonomiska utvecklingstakten är betydligt högre i städer jämfört med på landsbygden. Beräkningar visar att Afrikas 156 medelstora städer år 2025 kommer att representera ca 7 procent av befolkningen i Afrika och hela 20 procent av kontinentens totala BNP.²³ Beräkningar visar också att konsumtionstakten generellt är dubbelt så hög i urbaniserade miljöer relativt landsbygden.²⁴

Den andra viktiga förklaringen är överlag förbättrade ekonomiska förutsättningar och ökad köpkraft. År 2020 beräknas hälften av Afrikas hushåll ha ekonomiska förutsättningar att spara eller konsumera utöver vad som krävs för personliga nödvändiga basvaror.²⁵ Totalt handlar det om ca 130 miljoner hushåll jämfört med dagens 85 miljoner.²⁶

År 1995 levde ca 60 procent av kontinentens invånare under fattigdomsgränsen, på mindre än 1,25 USD/dag. År 2015 förväntas den siffran vara nere på 38 procent.²⁷ Fortfarande kommer en signifikant andel av befolkningen att vara fattig, men utvecklingen går fort fram och fattigdomen beräknas fortsätta minska.

Den tredje förklaringen till ökande konsumtion är Afrikas snabbt växande befolkning. Den genomsnittliga afrikanska kvinnan föder idag 5,2 barn. Samtidigt minskar barnadödligheten, enligt UNICEF i en ökande takt.²⁸ Beräkningar visar att Afrika kommer att mer än fördubbla invånarantalet under kommande 40 årsperiod – från cirka 883 till 2 miljarder.²⁹ Det representerar cirka hälften av

20 Standard Bank Simon Fremantle" via ALN 13/8 2012

21 "The rise of the African consumer", McKinsey & Company, October 2012

22 *Afrika, en kontinents ekonomiska och sociala historia*, SNS förlag. Hillbon och Green 2010

23 Exklusive megastäder som exempelvis Lagos, vilket sannolikt skulle göra exemplet än tydligare

24 "The rise of the African consumer", McKinsey & Company, October 2012

25 Möjlighet till konsumtion utöver för kläder, mat, husrum och skatter

26 "The rise of the African consumer", McKinsey & Company, October 2012

27 "Building Bridges" Ernst & Young's 2012 attractiveness survey

28 UNICEF "Levels & Trends in Child Mortality". 2011. Estimates Developed by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation

29 www.prb.org. 2011 WORLD POPULATION DATA SHEET: Hämtat 2013-01-05

världens totala prognostiserade befolkningsökning för samma period.³⁰ 2040 beräknas Afrikas arbetsföra befolkning därför att vara större än exempelvis Kinas.³¹ Årligen beräknas ca 10 miljoner nya arbetstagare komma ut på arbetsmarknaden.³² Afrika är ungdomens kontinent. Cirka 35 procent av befolkningen är idag mellan 15-35 år och 65 procent är under 35 år. År 2020 beräknas cirka 75 procent av befolkningen vara i snitt 20 år gamla.³³

Vad vi kan förvänta i framtiden?

Det finns alltså inget tvivel kring att ökande konsumtion och framväxten av konsumentmarknader fortsatt kommer att vara viktigt i Afrikas utveckling. De svåra frågorna är på vilket sätt, i vilken takt och med vilka skillnader mellan marknader, länder och regioner.

Som det ser ut idag kommer utvecklingen att fortsätta och till viss del följa exemplet från andra kontinenter. Men det finns skillnader. Sålunda är den afrikanska konsumenten exempelvis relativt ung, många till antalet och har tillgång till modern teknik som möjliggör "hopp" över antaget nödvändiga utvecklingssteg. Olika skillnader mellan länderna är dock synnerligen påtagliga.

I takt med utvecklingen riskerar spänningar mellan de som kan och de som inte kan konsumera att framträda allt mer. Detta kan bland annat få konsekvenser på tullfrihet,

skattesatser och synen på frihandel. Gränsen för när välförhållanden övergår till att bli utvecklingshämmande kommer med största sannolikhet att då och då passeras.

Utvecklingen driver på övergången, i stort som smått: Den förändrar synen på självhushåll, speciellt i urbaniserade miljöer; renderar brist på erfaren arbetskraft som marknadsförare och analytiker till företag och hela branscher, reser frågor om lokal produktion kontra import, och lyfter frågor om jämlikhet mellan män och kvinnor och har betydelse för miljön.

Slutligen: framtiden kan redan vara här? Studier visar att konsumtionen i Afrika är betydligt mer utvecklad än vad som antagits i officiell statistik. Bland annat tycks det finnas ett väsentligt högre antal sällanköpsprodukter än vad som tidigare antagits och som vore möjligt om den officiella inkomst och köpkraftsstatistiken verkligen stämde.³⁴

4.2 Investeringar

Sedan år 2007 har de internationella direktinvesteringarna (Nedan FDI³⁵) i hela Afrika ökat sammantaget med nära 20 procent räknat i antal projekt. Se figur 7. Mellan åren 2010-2011 ökade de internationella investeringarna med ca 27 procent. Den motsvarande mellanstatliga investeringstakten, (Intra-Africa FDI) var fram till idag 42 procent från år 2007.³⁶

30 <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/22/global-population-growth-africa-cities>. "Global population growth fears put to the test in Africa's expanding cities" 2011-10-22. Hämtat 2012-12-26

31 "The rise of the African consumer", McKinsey & Company, Oktober 2012

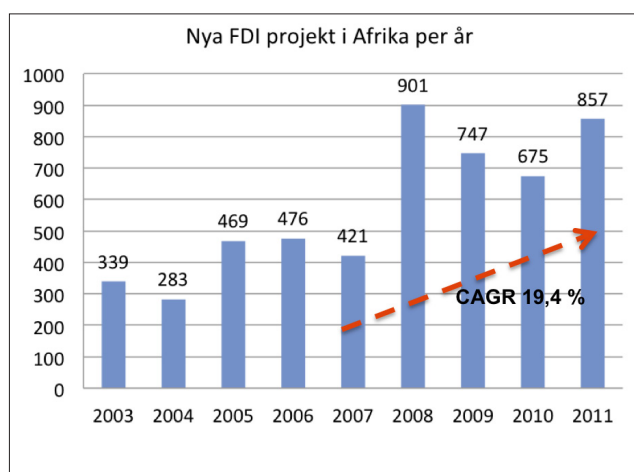
32 <http://africa-youth.org/> Hämtat 2013-01-20

33 Se fotnot 30

34 *Financial Times*, 20130107. "Africa is hooked on growth" By Sebastian Mallaby: "London School of Economics Alwyn Young ... 20 years, household consumption in Africa has actually been growing from 3.4 per cent to 3.7 per cent per annum, compared to the 0.9 to 1.1 per cent suggested by income statistics ... in Kenya, for example, real GDP per person rose by just a 10th between 1993 and 2009, while the percentage of people with electricity more than doubled, the percentage with flush toilets more than tripled, and the percentage with a telephone shot up from just about nothing to 60 per cent."

35 Se fotnot 5

36 "Building Bridges" Ernst & Young's 2012 attractiveness survey

Figur 7: Utländska direktinvesteringar i projekt i Afrika från år 2003 till 2011. Nedgången 2009-2010 visar att Afrika inte varit helt immun mot omvärldens ekonomiska bekymmer. CAGR = compounded annual growth rate, sammantagen årlig tillväxt

Totalt representerar idag FDI ett inflöde av kapital på ca 80 miljarder USD och beräknas nå 150 miljarder USD per år 2015.³⁷

FDI är viktigt av fyra skäl. Det första är att det självfallet skapar tillväxt. Studier visar att en signifikant andel av FDI i Afrika går till sådant som långsiktigt bygger värde och stannar i respektive länder.³⁸

Det andra skälet är att internationella investeringar bidrar med viktiga icke finansiella värden, speciellt human kapital. Genom att exponeras för internationella företag förkovras arbetstagaren och får med sig värdefulla erfarenheter. Det kan handla om exempelvis affärsutvecklingsprocesser och metoder, om hur företagskulturer utvecklas och vårdas, om bolagsstyrning och hur finansiell kontroll säkerställs.

37 <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17940305>, "Africa's share of foreign direct investment largest ever", 2012-05. Hämtat 2013-01-10. Gäller hela Afrika.

38 "Building Bridges" Ernst & Young's 2012 attractiveness survey. – exempelvis ca 64 procent av all FDI i "tillverkning" i Afrika mellan åren 2003 och 2011 kom Afrika till del långsiktigt.

Den tredje anledningen till att internationella investeringar har betydelse har att göra med sättet på vilket investeringar genomförs. Investeringar är många gånger "aktiva tillgångar" som påverkar hur samhället växer fram. Det mest kontroversiella exemplet på detta för stunden är Kinas växande roll i Afrika. Kina, och Indien för den delen, är inte enbart potenta konkurrenter till västs traditionella bidragsfunktion, de kritiserar ofta och inte sällan rättmätigt för både det ena och det andra, men de bidrar också med samhällsnytta. Jämförelsen mellan dessa båda länder visar också att det kan skilja betydligt åt "vem" som investerar: Indiska investeringar skapar fler arbetstillfällen per i Afrika investerad dollar: En miljon dollar som investerades av kinesiska företag i Zambia skapade 13 arbetstillfällen, medan samma summa investerad från Indien skapade 29 arbeten under perioden mellan åren 2000-2007.³⁹ Det förklaras delvis med vilken verksamhet det handlar om, men det har också att göra med exempelvis synen på "expats", alltså vilken roll gästande arbetare och tjänstemän får.

Slutligen, investerat kapital säger också mycket om en regions utveckling och om framtiden. Den faktiska kapitalallokering som sker är kanske den bästa värdemätaren på ett lands eller en regions attraktionskraft. Det är i beviset genom "pengarna på bordet" som det oförvitligt framgår vilken grad av övertygelse som faktiskt finns i en region, ett land, ett företag eller bransch. Om investerare avstår att investera finns det ofta förklaringar, när investeraren går till handling och investerar är det på likvärdigt sätt en tydligt positiv signal. Följaktligen är det viktigt att förstå hur, varför och när investerare väljer att agera – på vilka marknader, med vilka värderingsnivåer och i vilka format.

Vad ligger bakom utvecklingen?

FDI i Afrika söder om Sahara uppvisar imponerande tillväxttal, men det är inte hela sanningen. Tillväxten imponerar procentuellt, men är fortfarande i reella tal relativt blygsam. Sedan år 2003 har Afrika också enbart attraherat

39 Carmody, Pdraig (2011) *The new scramble for Africa*, London : Polity Press, p 171

4,3 procent av världens FDI – i jämförelse har Kina attraherat 10,5 procent. 2011 var motsvarande siffra för Afrika högre, 5,5 procent.⁴⁰

Det är viktigt att notera att Afrikas länder tagit del av den våg av investeringar och tillväxt som kom nästan alla världens utvecklingsländer till gagn och som tog verklig fart mellan åren 2003 och 2007. Studier visar att år 2007 växte 180 av världens 183 länder – enbart Kongo, Zimbabwe och Fiji stod ut som misslyckade. Hela 114 länder uppvisade en tillväxt överstigande 5 procent. Till stor del förklaras detta med ett globalt överflöd av kapital under perioden och manar till försiktighet när det kommer till att dra långtgående slutsatser om framtiden.⁴¹

Det finns dock specifika lokala anledningar värda att lyfta fram. Den första är investeringar i naturtillgångar, som nämnts tidigare. Det skapade möjligheter till följdinvesteringar och är ”prejudicerande” – visar att det går och kan bereda väg för bättre legala förutsättningar.

En annan viktig förklaring till att direktinvesteringarna över senare år ökat är en modererad syn på risk i Afrika. Kontinenten har traditionellt av investerare betraktats som mycket riskfylld där allt från svårighet att analysera efterfrågan och marknadspotential till korruption och hot om väpnade konflikter effektivt hävdats avhållsamhet. Nu ändras riskbilden.

En tredje förklaring till den ökade investeringstakten i Afrika är intresse från BRIC-länder och då inte minst Kina, som tidigare nämnts. År 2009 uppgick Kinas investeringar i Afrika till över 9 miljarder dollar – mer än vad som investerades från USA och betydligt mer än det totala biståndet som samma år uppgick till ca 2,5 miljarder dollar.⁴²

Den fjärde förklaringen är ökad attraktionskraft relativt andra investeringsmöjligheter. Till betydande del handlar

detta om hackande ekonomisk utveckling på etablerade marknader som Europa och USA. Också flera av de tidigare hyllade BRIC-länderna utvecklas sämre idag än för bara en kort tid sedan. Exempelvis Brasilien växer idag med bara någon enstaka procent.

En sista förklaring är en växande känsla av att Afrika är ”the last frontier”, eller den sista stora marknad som ännu inte moderniserats. Där kommer rikedomar att skapas, och där gäller det att vara på plats. Detta är ett kanske inte alltid så nyanserat perspektiv, men tycks driva på utvecklingen.

Vad vi kan förvänta i framtiden?

Ökad FDI förutsätter hanterliga politiska risker, vilket kräver fortsatt demokratisering och liberalisering av Afrikas marknader. Den politiska risken kommer vara påtaglig under överskådlig tid i Afrika och det är nödvändigt att förstå den för att göra korrekta bedömningar.

Den politiska risken handlar till en icke försumbar del om den lokala opinionen. Internationella investerare välkomnas generellt i Afrika, men det finns tidiga tecken på ett ökande missnöje. Detta drivs framförallt av investerare och deras agerande idag. Framförallt riktas udden mot Kina. Överlag hörs allt mer högljudda röster om att kinesiska företag upplevs lite för aggressiva, kanske inte alltid håller högsta kvalitet och tenderar att hämma eller försvåra för lokala entreprenörer. Sant eller inte, det är inte orimligt att på sikt förvänta sig någon form av politisk reaktion till följd av detta.

En annan viktig fråga att följa är naturligtvis hur väl dagens investeringar faller ut. Det är därför viktigt att per marknad, per segment, per typ av investeringsobjekt och typ av risk följa utvecklingen. Det ger en fingervisning om vilka marknader som är attraktiva och är en indikation om var investeringar kommer att genomföras i framtiden.

En tredje aspekt som påverkar FDI är möjligheten att genomföra exit på befintliga innehav. Idag finns det relativt få möjligheter att komma ur speciellt private equity-investeringar. Tre vanliga sätt är IPO, trade sale eller försäljning

40 ”Building Bridges” Ernst & Young’s 2012 attractiveness survey

41 Sharma, Ruchir (2012) *Breakout Nations*. W. W. Norton & Company Ltd

42 ”Moderna myter om Kina i Afrika” Johan Lagerkvist. *Sveriges Radio* p1

till management. I Afrika saknas dock ofta lokala börser med tillräckliga handelsvolym, management har ibland svårt att hitta finansiering och kapitalstarka förvärvsfokuserade företag är få. Det finns dock ett tryck på att utveckla lokala aktiemarknader och samarbeten mellan länder, för att öka volymen och nivåer på aktiehandeln. Företagen blir också fler och utvecklingen av lokala investerarfonder samt framväxten av fler finansieringsformer är att vänta.

En fjärde fråga handlar om proportionerlig fördelning av investerat kapital. Framtiden medför sannolikt ökad fokusering på investeringar i servicesektorer. Även tillverkningsindustrin och förädling av utvunnen lokal råvara kommer att öka, vilket bland annat då skulle kunna ge fler arbetstillfällen.

Ytterligare en fråga som har betydelse för direktinvesteringar handlar om tillgången på information för att kunna bedöma när det är rätt läge att investera. En av de svåraste frågorna en investerare har att besvara är den om timing. För en lekman är detta kanske inte självklart, men timingen är ofta helt avgörande om en investering utfaller framgångsrikt eller inte. I fallet Afrika är osäkerhet i ingångsdata och frågetecken om lagstiftning och byråkrati en extra utmaning som försvårar timingen betydligt. Ökad generell förutsägbarhet och därmed ökad förståelse, är därför viktigt för att investeringarna skall fortsätta och växa i antal.

En sjätte fråga är den om Kinas roll. Uppgifter ger vid handen att ca en miljon kineser verkar i Afrika idag och att antalet ökar snabbt vilket får betydelse på många plan. I december 2012 startade sålunda dagstidningen China Daily utgivningen av ett speciellt veckomagasin om Afrika i Nairobi, ett uppenbart initiativ för att kunna delta i och även påverka den lokala debatten inom Afrika. Betydelsen av kinesiska företag för investeringstakten kommer att fortsätta att vara stor.

Slutligen: ökade investeringar i Afrika innebär ökad potential för tillväxt, möjlighet till fler arbetstillfällen och ökat välstånd. Den tid då investeringar enbart betydde

rovdrift av mineraler eller olja är passé. Mer kompetenta regeringar ställer nu också betydligt rimligare krav på medägande och del i vinster.

4.3 Framväxande frihandelsområden

Framväxten av handelssamarbeten pågår över hela Afrika. Syftet är att harmonisera villkor mellan länder för ökad handel och bättre investeringsmöjligheter och att underlätta för handel med omvärlden utanför Afrika. Exempel på detta är Economic Community Of West African States (ECOWAS) som bildades år 1975 och idag har femton medlemmar; Community of Sahel-Saharan States (CEN-SAD) med 28 medlemsländer i Nordafrika och Southern African Development Community (SADC) med femton medlemsstater i södra Afrika. De påminner åtminstone på papperet om tidiga faser av den Europeiska Gemenskapen efter Kol & Stålunionen. Integrationsgrad och ambitionsnivå varierar dock stort och flera länder har multipelt medlemskap.

I Östafrika finns East African Community (EAC) där Kenya, Tanzania, Burundi, Rwanda och Uganda ingår. Ambitionen är att bilda en gemensam tullunion och en inre gemensam marknad, och före utgången av år 2015 planeras det för en federationsstruktur. Tillsammans har länderna ca 135 miljoner invånare och en samlad BNP om ca 84 miljarder USD.⁴³

Afrikas handelssamarbeten samordnas i den Afrikanska Ekonomiska Gemenskapen (AEC). Syftet med AEC är att på sikt öka den ekonomiska integrationen mellan länder och regioner. Ambitionsnivån är hög. Bland annat planeras det för en inre marknad med gemensam valuta och centralbank. Redan innan år 2020 skall en gemensam tullunion vara operationell.

Hur handelssamarbetena utvecklas är en avgörande drivkraft för utvecklingen i hela Afrika. Det finns idag legio potenta handelsbegränsningar mellan länderna till följd av krångliga regelverk, hög grad av byråkratisering och ineffektiva myndigheter. Hinder som gör att ekono-

43 <http://www.eac.int/> Hämtat 2013-01-22

mierna utvecklas långsammare än nödvändigt. De ger mer kostnader för alla som bedriver näringsverksamhet och är grogrund för korruption, vilket tyvärr är en viktig förklaring till att det finns starka motkrafter som vill förhindra att regelverk moderniseras och förenklas.

Därför är det att betrakta som framsteg när EAC, som ett konkret exempel, harmoniserar reglerna mellan länderna beträffande tillåten fordonsvikt (axeltryck) vid transporter och lyckats driva igenom viss produktstandardisering inom regionen.⁴⁴

Framväxten av frihandelsområden är viktiga också av en annan anledning. Företag som investerar i Afrika vill gärna kunna agera i flera länder samtidigt. Det har sin primära förklaring i att enskilda länder är ekonomiskt relativt små. En annan förklaring är att det är enklare att agera parallellt i länder med gemensam språkbakgrund, liknande legala strukturer och delvis gemensamt kulturarv.

Ökad frihandel och minskade handelshinder ökar också konkurrensen, vilket är en tredje betydelsefull faktor. Det kräver ökad effektivitetsgrad i utnyttjandet av ländernas resurser samtidigt som det ger fördelar för slutkunderna.

Den fjärde aspekten är att ökat ömsesidigt beroende mellan grannar bidrar till ökad politisk stabilitet, vilket i sin tur främjar den marknadsdrivna tillväxten. Ömsesidigt beroende minskar inte enbart den militära konfliktrisen enligt europeisk modell, den ger också stöd till nationella demokratiseringsprocesser och stärker viktiga samhällsinstitutioner.

Vad ligger bakom utvecklingen?

Det finns flera orsaker bakom framväxten av handelsområden. Framförallt fyra är extra viktiga att följa, eftersom de är avgörande för hur snabbt och på vilket sätt utvecklingen fortgår. För det första är den positiva påverkan som investeringar medför på tillväxt och välbästandet en viktig grundläggande drivkraft.

Den andra drivkraften, värd att särskilja från ökad tillväxt, är möjligheten till delning av kostnader och samord-

ning av prioriteringar. Exempelvis gäller det infrastruktur-satsningar. Det är mindre attraktivt att bygga egna vägar om grannen inte gör detsamma på andra sidan gränsen, speciellt om det egna landet saknar kust och hamnar. Ett exempel på en gemensam satsning i Östafrika är vägbygget mellan Arusha, Namanga och Athi mellan Kenya och Tanzania.⁴⁵

Den tredje faktorn är politiska ambitioner baserade på nationella hänsyn. Krafter av båda sorter finns, som både motverkar och önskar en snabbare utveckling, men det är inte osannolikt och kan förväntas en motreaktion på den relativt positiva syn som finns idag beträffande ökad frihandel. Här kommer vissa länder att vara tongivande och förhoppningsvis pådrivande – i Östafrika är Kenya ett sådant exempel.

Den fjärde faktorn bakom utvecklingen av handelsområden är omvärlden – både som pådrivande kraft och som inspiration. Den finansiella kris som pågår i Europa är ur detta perspektiv inte oväsentlig. Frågan är vilken tolkning som blir bestående och vilka slutsatser Afrikas frihandelsivrare drar.

Vad vi kan förvänta i framtiden?

EAC initierades första gången år 1967, men föll i praktiken sönder bara tio år senare. År 2000 återuppväcktes samarbetet igen, mycket tack vare Kenya.

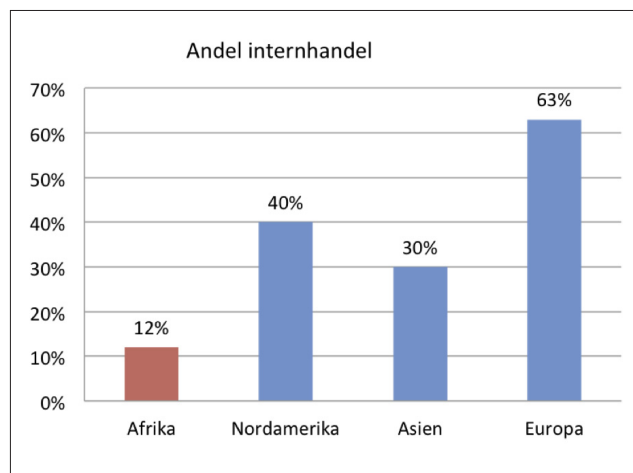
Frihandelsinitiativen över hela kontinenten kommer att fortsätta uppleva med- och motgångar. I dessa processer är det centralt att hela tiden särskilja mellan politisk retorik och faktisk utveckling – det kan ofta vara mycket långt mellan de två. Det är i de små detaljerna i verkligheten, som det avgörs om handel skall kunna öka eller ej. Det är den enkla men avgörande standardiseringsregeln, i kreativiteten att formulera nya nationella särregler och i gränspolisens agerande, det är där som avgörandet står. Vi bedömer att mycket av det som planeras inom handelsinitiativen inte kommer att genomföras på mycket länge, och

⁴⁴ Se fotnot 41

⁴⁵ Se fotnot 41

under alla omständigheter inte i enlighet med de många gånger väldigt ambitiösa tidplanerna.

Det är dock angeläget att de inre marknaderna tar fart. Det skulle väga upp en del av Afrikas handelsberoende gentemot övriga världen. I början av 2012 bedömde världsbanken att ca 1,3 procentenheter lägre tillväxt i Afrika skulle bli fallet till följd av de ekonomiska problemen i Europa.⁴⁶ Enbart 12 procent av den internationella handeln (från länderna i Afrika) sker inom Afrika – resten sker med omvärlden, vilket innebär relativt hög riskexponering för internationella finansiella kriser. Figur 8 exemplifierar problematiken.

Figur 8: Afrikas handel är relativt liten med grannländerna relativt världen utanför Afrika – vilket kan vara riskfyllt vid exempelvis ekonomiska bekymmer i Europa eller USA.

4.4 Afrikas lyskraft – dess ”soft power”⁴⁷

Allt det vi sagt hittills kan lätt få läsaren att tro att vi bara värderar Afrika som en tillväxtmaskin. Men, det som lika

mycket lockar med Afrika är givetvis dess människor, deras rika kulturer och kontinentens enastående natur.

Afrika har en enorm lockelse som ”människlighetens vagga” med Lucy och många andra spektakulära fossila fynd som kastat nytt ljus över våra tidigaste förfäder och människans utveckling. Afrika är också en kontinent med varierade etniska kulturer alltifrån Zulufolket och Sanfolket i söder till Massajerna i Kenya och Etiopiens många folkslag, för att bara nämna några. Här finner vi också några av världens rikaste biotoper med berömda naturområden som Kalahariöknen i söder, Okavangodeltat i Botswana, Serengeti och Ngorongoro i Tanzania, Masai Mara i Kenya och bergsgorillornas reservat på gränsen mellan Uganda, Rwanda och Kongo.

Men Afrika med dess olika folkgrupper, från zulu, massajer och san-folk till indier, boer och andra ättlingar till européer, har tyvärr många gånger ”exotiserats”. De har inte alltid betraktats som intressanta jämbördiga samarbetspartner i handel, företagande, forskning, kultur och vetenskap. Här finns ännu många fördomar att bearbeta.

Begreppet *soft power* beskriver i korthet ett lands förmåga att ”attrahera” och ”övertyga” genom kulturella och samhälleliga förutsättningar. Det beskriver en förmåga utöver militär och ekonomisk makt vilka anses relativt mer tvingande.⁴⁸ Begreppet har historiskt främst använts för att beskriva stormakter och är också ett barn av Kalla Kriget. På senare år har det fått något av en renässans för att beskriva skillnaden mellan USA och den framväxande nya stormakten Kina.

Begreppet *soft power* kan användas även för Afrika. Narrativet om Afrika kan som sagt inte stanna vid hårda fakta om den ekonomiska utvecklingen. Historien om Afrika är långt rikare än så, och mer nyanserad. Afrika har en stark attraktionskraft, som ännu är i sin linda, men som har möjlighet att växa och som har potential att bli en av de viktigaste framtida drivkrafterna.

46 <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/02/09/world-bank-the-case-for-african-free-trade/#axzz2JBXJM410>: World Bank: the case for African free-trade, 2012-02-09. Rob Minto. Hämtat 2013-01-10

47 Ursprungliga termen ”Soft Power” utvecklades av Joseph Nye vid Harvarduniversitetet. Beskriver mjuk frivillig attraktionsgrad och förmåga att samarbeta – motsats till samverkan under tvång.

48 Nye, Joseph S. Jr (2005). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*

Låt oss genomföra ett litet tankeexperiment. Pondera att Afrika såg ut och fungerade ungefär som vilken annan utvecklad del av världen som helst. Hur skulle kontinenten då stå sig i jämförelse med andra? Den skulle stå sig väl och vara attraktiv. Några exempel: Valda delar av Afrika har den absolut vackraste naturen som går att finna och ett klimat som är i det närmaste perfekt (om man föredrar behaglig värme och sol). Stora delar av befolkningen delar inte enbart språk, de är också flerspråkiga och får från barnsben med sig världsspråken engelska, franska eller portugisiska. Afrika ligger i samma tidszon som Europa och är strategiskt placerat mellan öst och väst.

Det finns också tecken på att Afrikas *soft power* ökar. Ett exempel är hur afrikanerna ser på sin framtid: tillförsikten ökar. Studier visar att så många som 80 procent av afrikanerna tror att de kommer att ha en bättre levnadssituation om två år jämfört med idag.⁴⁹

Det finns också andra exempel. Rapporteringen i internationella medier har fokuserat mer och mer på Afrikas möjligheter, och den ensidiga katastrofrapporteringen som vi talade om i början av rapporten, har börjat nyanseras.

Bakom denna nyansering ligger – väl att märka – faktiska och tydliga förbättringar i flertalet länder på kontinenten. Det har, som vi påpekat, skett samtidigt som det varit stagnation i andra länder.

Utvecklingen är viktig av flera skäl. Dels bidrar den till att skapa stoltare och mer aktiva samhällsmedborgare, vilket gagnar demokratiseringsprocessen och stärker legitimiteten i viktiga samhällsfunktioner. I flera länder har den offentliga sektorn och statsmaktens funktioner förbättrats – de tycks förmögna och villiga att göra trovärdig utfästelser – vilket också ökar benägenheten bland medborgare att satsa på framtiden, till exempel som entreprenörer.

Den enskilde uppfattar i allt högre utsträckning att hårt arbete och utbildning ger utdelning. Visserligen är en betydande del av Afrikas befolkning fattig, och fördelningen

ojämn, men den positiva utvecklingen är påtagligt synbar, och den är inte till för några få.

Utvecklingen är positiv också i den meningen att den ökar kraven på politiska reformer. Tage Erlander myntade uttrycket "De stora förväntningarnas missnöje" under en stark tillväxtfas i Sveriges historia. När ett land får ökat välstånd, sätter det också press på en bättre politik, öppnare, mer effektiva offentliga institutioner, som kan leverera till alla. Detta är vad som nu sker i länder som Kenya, Ghana, Zambia, Mocambique och Botswana. Fler kommer att följa.

Utvecklingen attraherar också den afrikanska diasporan, som tidigare haft få skäl att söka sig tillbaka sitt ursprung. Det finns tydliga tecken på att vissa delar av Afrika upplever en minskad *brain drain*, till förmån för begynnande *brain gain*. Det tillhör inte ovanligheten idag att stöta på högt utbildade och resursstarka personer, som sökt sig tillbaka till sina afrikanska rötter. Det har stor betydelse. Fortfarande en bit in på 2000-talet emigrerade årligen ca 70 000 högt utbildade från kontinenten.⁵⁰

Vad ligger bakom utvecklingen?

En viktig bakomliggande orsak till den försiktigt ökande attraktionskraften är naturligtvis den positiva ekonomiska utvecklingen, men det är inte hela förklaringen. Själva uppfattningen om utvecklingen och vad tillväxt och värdeskapande faktiskt är och åstadkommer bidrar också högst väsentligt. Exempelvis finns idag en allt mer utbredd uppfattning om att det går att skapa tillväxt i Afrika, att tillväxten skapar välstånd och att välståndet inte är en förutbestämd storhet utan kan växa. Den gemensamma "kakan" upplevs inte som en konstant. Detta har stor betydelse. Ett exempel. Den tidigare uppfattningen bland kontinentens politiker var att det gällde att komma till makten och hålla sig kvar så länge som möjligt eftersom det var enda vägen till egen ekonomisk trygghet. Denna uppfattning är nu på väg bort i flera länder, fler politiker avgår "frivilligt" vid valförlust utan blodspillan.

49 McKinsey & Company (October 2012) "The rise of the African consumer"

50 Calderisi, Robert (2006) "The Trouble with Africa". S 5-7.

Ett starkare civilt samhälle är en annan bidragande faktor. Eftersom det på många håll saknas motsvarande starka statliga institutioner har det civila samhället en speciellt viktig roll. Det finns också tecken på att det civila samhället stärks och att nya typer av lokala folkrörelser växer fram. Inte minst gäller detta nätverk av entreprenörer och inom mikrofinans.

Ökad medial egenmakt är en annan viktig faktor. Bilden av Afrikas länder har en möjlighet att nyanseras betydligt i takt med framväxten av sociala nätverk och kommunikation över Internet med aktörer från dessa länder medverkar själva. Detta har tidigare tekniskt inte varit möjligt. Generellt har media blivit mer öppna i den östafrikanska regionen de senaste decennierna. Kultur och film växer också starkt i exempelvis Nigeria.

Afrikas ökade attraktionskraft får också en knuff av de finansiella och strukturella problem som finns i Europa och USA. Afrikas positiva ekonomiska utveckling får en relativt ökad uppmärksamhet och kontinentens fördelar synliggörs mer på så sätt.

Vad vi kan förvänta i framtiden?

Afrikas *soft power* kommer att växa i betydelse, och särskilt ett område förtjänar extra uppmärksamhet: Det växer nu snabbt fram en ambitiös generation unga företagare i valda delar av Afrika. Detta är speciellt påtagligt i exempelvis Nigeria och Kenya, men hittas i flera andra länder. Utvecklingen drivs inte enbart av rent ekonomiskt förbättrade förutsättningar utan också av någonting mer, av en växande stolthet och tro på sig själv, sitt land och Afrika.

Det finns en utbredd missuppfattning i väst att entreprenörskapet är starkt begränsat i Afrika, att det råder brist på entreprenörer. Inget kunde vara mer fel. Det är en feltolkning som har sin grund i Afrikas relativa fattigdom, men ironiskt nog är fattigdomen i praktiken en motor för entreprenörskap. Ett exempel är slumområdet Kibera i Nairobi som har flera hundra tusen invånare. Området kryllar av entreprenöriella initiativ kring livets alla väsentligheter. Det är ett område som nästintill totalt lämnats

utan stöd och insatser från den kenyanska staten och där invånarna är utlämnade till sin egen kreativitet och förmåga. Kibera är i många delar en tragedi och ett stort problem, men det visar att Afrika inte saknar entreprenöriell grogrund och kraft. I tidskriften *The Economist* konstateras att "Kibera kan vara den mest företagsamma platsen på vår planet."⁵¹ Frågan som då måste ställas är följande: Vad händer när denna entreprenöriella urkraft möter bättre möjligheter, sådana som nu materialiseras?

En direkt följd av Afrikas lyskraft och "soft power" är dess stora potential som turistdestination. Ännu går endast ca 4 procent av världens turism till Afrika, men tillväxten är mycket hög, en av de största i världen med 6,9 procent i genomsnitt årligen 2005-2011, vilket endast överträffas – knappt – av Sydostasien.⁵² Mer om detta i vårt tillväxtexempel i avsnitt 6.4 nedan.

Ökad konsumtion, framväxten av handelsområden, internationella investeringar och Afrikas lyskraft kommer alla att spela centrala roller för ökat välbefinnande i Afrika kommande år. De kommer att vara avgörande för att Afrika skall kunna fortsätta den tillväxtresa som påbörjades med början av 2000 talet.

Det är inte självskrivet att utvecklingen alltigenom kommer att vara positiv inom dessa fyra områden. Det finns många utmaningar, men inom samtliga är det tydligt att stora delar av Afrika är på rätt väg. Konsumtionen ökar, inhemska marknader växer fram, investeringar breddas och har ökat sedan början av seklet, öppnandet av regionala handelsområden börjar ge resultat och Afrikas lyskraft blir allt starkare.

Dessa övergripande drivkrafter påverkar naturligtvis direkt de stora marknader där tillväxten kommer att ske,

51 *The Economist* "Boomtown slum" A day in the economic life of Africa's biggest shanty-town. Dec 22nd 2012

52 UNWTO Tourism Highlights 2012. *United Nations World Tourism Organisation*. (<http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2012-edition>) Hämtad 2013-01-21

och som vi diskuterar mer utförligt i avsnitt sex, där vi presenterar tre exempel.

5. Utveckling med förhinder

En positiv välbefindelseutveckling genom företagande och handel är ingalunda en självklarhet. Utvecklingen kommer inte att ske automatiskt och den kommer inte att sakna hinder. Faktum är att det är mer än sannolikt att delar av Afrika inte kommer att klara av att följa en positiv väg. Som vi tidigare omtalat – se avsnitt 3 ovan – krävs en fungerande statsmakt med specifika institutioner, för att en marknadsdriven utveckling skall kunna ske. Det krävs trovärdiga åtaganden från politiker och myndigheter, för att medborgarna skall vilja investera. Hinder för utveckling kan uttryckas på många sätt, men här skall vi närmare analysera två stora hinder: *transaktionskostnader* och *politisk risk*.

Det finns flera andra hinder, men de kan ofta återföras till dessa två övergripande kategorier. Epidemiska sjukdomar kunde vara ett exempel, eller höga kreditkostnader. De hänger dock i stor utsträckning ihop just med politisk risk: olämpliga eller dysfunktionella institutioner kommer att höja räntorna, och oförmågan att säkerställa grundläggande hälsovård och hygien faller tillbaka på en mindre väl fungerande offentlig sektor.

En direkt konsekvens av att staten eller den politiska ledningen inte är trovärdig i sina åtaganden att skydda medborgarnas rättigheter och att organisera en fungerande offentlig sektor är *ökade transaktionskostnader*. Transaktionskostnader uppstår i hela samhället och i alla former av fysisk och immateriell förflyttning, och de har både legala och praktiska implikationer. För enkelhets skull använder vi härnäst exemplet transport av varor för att åskådliggöra problematiken.

Ett företag som skall importera varor till Uganda, måste först göra upp med ett rederi om att transportera dem i en container till Mombasa vid Kenyas kust. Då hamnen har låg kapacitet i förhållande till efterfrågan, måste ofta fartyg ligga på redan utanför i ca en vecka, till en kostnad för re-

deriet av flera tusen dollar. Nästa steg är själva transporten, som inte kan ske på järnväg, då linjen Mombasa-Kampala för närvarande inte fungerar. Containerar måste lastas på lastbilar. Vägen mellan Mombasa och Kampala är visserligen av relativt god kvalitet, men har bara en fil i varje riktning. Lastbilar stannas regelbundet för att vägas, och då finns en möjlighet att komma litet fortare fram om man ger en muta. Ytterligare ett problem är den dåliga kvalitén på rastställen, hotell och restauranger för lastbilschaufförer.

Fortfarande kräver varje gränsöverskridande tullhantering. Den tid som en lastbilschaufför måste vänta för att passera tullen är ca 72 timmar mellan Rwanda och Tanzania, 68 timmar mellan Kenya och Tanzania, och 15 timmar mellan Uganda och Kenya.⁵³

När alla kostnader sammanräknas är transportkostnaderna i Östafrika bland de högsta i världen. I Asien är de i genomsnitt 70 procent lägre, och i Sydamerika ca 50 procent lägre.⁵⁴

De formella handelshindren både mot de utvecklade länderna och mot länder i övriga Afrika är ofta höga. Detta bidrar till att den regionala handeln i Afrika är låg, ca 5-10 procent, att jämföra med motsvarande handelsområden som ASEAN med ca 20 procent regional handel, NAFTA med cirka 35 procent regional handel, och EU med 60 procent av handeln inom den gemensamma marknaden.⁵⁵ Skattenivån i Afrika är jämförbar med andra kontinenter, medan regleringarna kring att tullklarera, registrera egendom samt att starta ett företag är betydligt mer omständliga i Afrika än i omvärlden.⁵⁶

53 "Bribery as a non-tariff barrier to trade. A case-study of East African trade corridors". *Transparency International Kenya*, November 2012, s 27

54 PIDA (Programme for Infrastructure Development in Africa), *African Development Bank*, 2012, s 2

55 Brenton, Paul och Isik, Gözde (2012) "DeFragmenting Africa". Washington, D. C. : *World Bank*, s 1

56 Iarossi, Giuseppe (2009) "Benchmarking Africa's Costs and Competitiveness" i *The Africa Competitiveness Report 2009* The World Bank

Figur 9. Tjocka gränser i Afrika – men tunnare i östra och södra Afrika. Ju bredare gräns, desto fler hinder för handel, resor och transfereringar över gränsen av olika produktionsfaktorer. Här har man mätt bl a tulltariffer, öppenhet för kapitalrörelser, andel länder i regionen där man behöver visum för att besöka landet, mediefrihet och reglering av information via Internet. Källa: Brenton, Paul och Isik, Gözde (2012) "DeFramgmenting Africa". Washington, D. C. : **World Bank**, p 8.

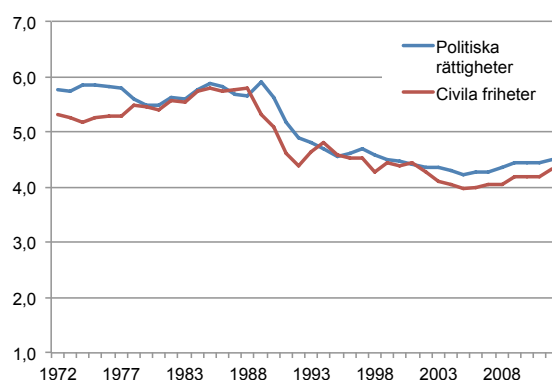
Ytterligare en orsak bakom trögheten i handeln är de så kallade icke-tariffära handelshindren – korruption och mutor. I en survey genomförd av *Transparency International Kenya* framgår att förare betalade i genomsnitt 13 000 USD per månad i mutor i Tanzania för att kunna transportera sina varor – ca 19% av värdet av det transporterade godset. I Kenya var motsvarande belopp 7 000 USD, i Uganda 4 000 USD och i Rwanda 700 USD.⁵⁷ Transaktionskostnader blir inte mycket tydligare än så.

Politisk risk är ett annat övergripande hinder för utveckling. I vårt resonemang ovan (avsnitt 3) består den politiska risken av att grundläggande hobbesiansk fred inte kan garanteras. Som exempel kan nämnas våldsutbrotten efter

de förra presidentvalen i Kenya i december 2007, inbördeskrigen i Uganda 1971-1986 och folkmordet i Rwanda 1994. Även Tanzania har i modern tid genomlevt upplöpp och våld från regimen i samband med val på Zanzibar.

En annan aspekt av politisk risk är, som vi framhållit ovan, att staten och den politiska ledningen inte förmår eller vill göra trovärdiga åtaganden gentemot medborgarna avseende rättigheter, lagstyre och förutsägbarhet.

Fig 10. Politiska rättigheter och civila friheter i Afrika söder om Sahara 1972-2012. 1= maximala rättigheter, 7= inga rättigheter. Källa: Freedom House, 2013

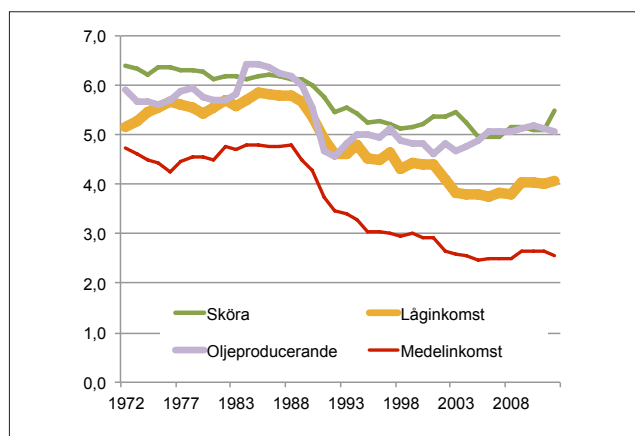
Figur 10: Politiska rättigheter och civila friheter och dess utveckling i Afrika sedan 1972. Observera att skalan är inverterad: ett högre värde betyder mindre politisk frihet. Det har överlag skett en positiv utveckling, även det är en bra bit kvar innan man kan tala om en demokratisk utveckling i hela regionen.

Litet skämtsamt har man sagt att demokrati, som egentligen skall innebära förutsägbarhet i spelreglerna, men att man inte kan förutsäga vem som blir vald, i Afrika brukar innebära oförutsägbara spelregler, men förutsägbarhet i vem som blir vald – oftast den sittande presidenten. Detta är något som dock nu successivt börjar överges, och i Östafrika har den vägen redan anträtt av Kenya. Andra länder som valt presidenter som inte tillhört det "styrande partiet" är Zambia, Ghana och Nigeria. En översiktlig bild, som visar att de politiska rättigheterna och civila friheterna har ökat på kontinenten, återfinns i figur 9. Vi ser att för-

⁵⁷ "Bribery as a non-tariff barrier to trade. A case-study of East African trade corridors". *Transparency International*, Kenya, November 2012, s 35

ändringen är påtaglig, och den representerar en kvalitativ förändring som är betydelsefull.

Om vi lägger ihop värdena för politiska rättigheter och civila friheter från Freedom House och ser hur dessa förändrats över åren inom de kluster som vi presenterade i avsnitt 2, ser vi att det är dagens medelinkomstländer som också är de politiskt friaste länderna (fig 11). De har alltid varit det, och har också ökat sina friheter mest under perioden, vilket kan indikera att det är de politiska och civila friheterna som leder till en bättre ekonomisk utveckling.

Figur 11. Politiska rättigheter och civila friheter 1972-2011 (sammanslaget genomsnitt för varje år) för länder i Afrika söder om Sahara efter kluster. Källor: Freedom House, IMF

Vi ser också i figur 11 att klustret "låginkomststater" kommer närmast efter i politiska friheter, och att situationen inom denna grupp av stater stadigt förbättrats i detta avseende. I denna grupp är också tillväxten hög.

Trovärdiga åtaganden från staten är givetvis av yttersta vikt för företag, som är helt beroende av transparenta och långsiktiga spelregler. I vissa fall har oljebolag under senare år velat offentliggöra de kontrakt som de slutit med olika regeringar, för att undvika spekulationer om vilka vinster de tar ut, men detta har i flera fall de lokala regeringarna

motsatt sig.⁵⁸ Tyvärr är den enda trovärdiga förklaringen, att transparens försvårar och minskar möjlighet till korruption.

En undersökning bland företagsledare bekräftar de problem som följer av politisk instabilitet. Där befanns de största hindren för att göra affärer i Afrika vara korruption och ineffektiv offentlig myndighetsutövning. Även tillgång på kapital – räntan är exempelvis ofta ca 25 procent eller högre för banklån – nämndes och är många gånger ett resultat av politiskt relaterade risker.⁵⁹

Korruption som sådan minskar dock stadigt i Afrika söder om Sahara, även om vi också här ser stora variationer.⁶⁰ För 24 av regionens länder där det finns data från 2003, har korruptionen på tio år minskat med 0,6 enheter, från medelvärde 2,8 till 3,3 på en (inverterad) skala från 1 (mest korrupt) till 10 (minst korrupt). Givetvis ser vi också här stora variationer, där Ghana, Nigeria, Zambia och Tanzania minskat korruptionen med ett skalsteg, medan länder som Kongo, Sudan och Zimbabwe sjunkit ned i ytterligare korruption med mellan 0,3 och ett skalsteg, till värde 2. (Se Appendix 2 för en rankingstabell över Afrikas stater beträffande korruption).

Statlig ineffektivitet – en annan aspekt av icke-trovärdiga åtaganden – kan vara ett stort problem för medborgaren i gemen, om till exempel tillstånd krävs för viss verksamhet eller om polisväsendet inte fungerar eller har så låga löner att de frestas dryga ut dem med små mutor. En aspekt av statlig ineffektivitet, som också hänger ihop med den stora informella sektorn i flertalet länder, är oförmågan eller den politiska oviljan att ta in skatter från befolkningen. Detta hämmar givetvis förutsättningarna för en fungerande offentlig sektor, och anses också hämma den demokratiska utvecklingen.

58 Oral presentation by Tim O'Hanlon, Tullow Oil, at *Economist Conference*, "East Africa Summit", Kigali, Dec 5 2012

59 Blanke, Jennifer et al (2011) "Exports, FDI, and Competitiveness in Africa" i *The Africa Competitiveness Report 2011* The World Bank

60 Data hämtade från *Transparency International*, www.transparency.org

Ineffektivitet från statens sida är ett särskilt stort problem för företag vid större investeringar, såsom vid utvinning av olja och mineraler. Så som dessa verksamheter är beskaffade, tar det många år att räkna hem en ofta synnerligen stor investering. Ineffektivitet ökar riskerna ytterligare. I Ghana tog det således 3 år från prospektering till första utvinning, medan det i Uganda hittills har tagit 7 år sedan prospekteringen, och ännu har ingen utvinning skett.⁶¹

Här bör också tilläggas att negativa strukturer som påverkar den internationella handeln, inte alls ensidigt behöver komma från utvecklingsländerna. Exempel är jordbrukssubventioner i OECD-länderna, vilket kraftigt försvårar för exporten från Afrika, eller villighet från internationella statliga eller privata aktörer att vinna kontrakt med sockrade bud eller ljusskygga extrabetalningar vid sidan av, vilket i praktiken uppmuntrar till korruption.

Vi har här sammanfattat två huvudkategorier av hinder för utveckling – politisk risk och transaktionskostnader. De är på många sätt spegelbilder av de grundläggande krav för utveckling som vi identifierade i avsnitt tre, och kan uttryckas som *avsaknad av trovärdiga åtaganden* från statsmakten gentemot medborgarna, antingen för att viljan saknas, eller för att kapaciteten inte finns där.

6. Sektorer med stor potential

Förståelsen för utvecklingen i Afrika underlättas om vi går närmare in på specifika marknader och enskilda företag. I denna rapport tar vi fasta på tre sådana framtidsmarknader. De är utvalda eftersom de starkt påverkas av en eller flera av de fyra drivkrafter som vi presenterade i avsnitt fyra ovan, och därför att de utöver framtidspotentialen har haft stor betydelse i termer av volymandel av regionens ekonomi och berör många människors vardag.

I figur 11 ser vi hur ett antal viktiga marknader påverkas av de fyra drivkrafter vi beskrivit här. De exempel vi beskriver i detta avsnitt (kursiverade).

DRIVKRAFTER	EXEMPEL PÅ SEKTORER SOM BERÖRS
Konsumtion	Informations- och kommunikations-teknologi Livsmedel - jordbruk Bostäder Sällanköpsvaror Sjukvård Utbildning Kultur Turism
Internationella direktinvesteringar	Informations- och kommunikations-teknologi Livsmedel - jordbruk Energi, råvaror Infrastruktur Turism Utbildning
Frihandelsområden	Livsmedel - jordbruk Sällanköpsvaror Infrastruktur Utbildning Tillverkningsindustri
Afrikas lyskraft – Soft Power	Turism Infrastruktur Kultur Investerare Utbildning

Figur 11. Drivkrafter bakom utvecklingen i Afrika, med korresponderande marknader.

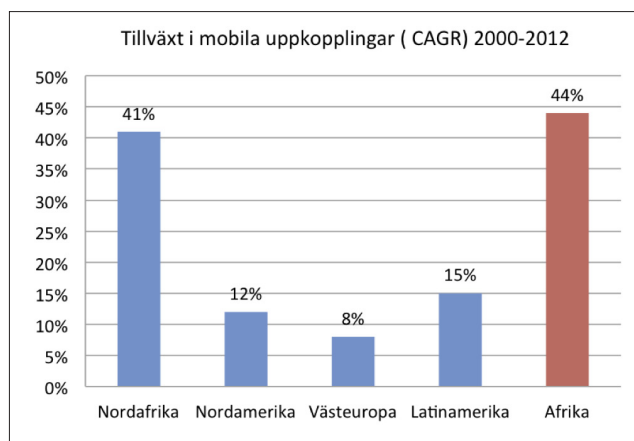
De tre exempel vi tar upp här är alltså informationsteknik, jordbruk och turism. De som vi inte lyfter fram som exempel är bland annat råvaruutvinning, energi, infrastruktur och service utom turismen, som utbildning och sjukvård. Alla dessa kommer att spela en stor roll för att driva mark-

⁶¹ Oral presentation by Tim O'Hanlon, Tullow Oil, at *Economist Conferences*, "East Africa Summit", Kigali, Dec 5 2012

naden – eller gör det redan. Vi återkommer gärna till de senare i ett annat sammanhang.

6.1 Informationsteknik

Liberaliseringen och framväxten av telekomsektorn samt informationstekniken (ICT⁶²) har inneburit en välbefindningsrevolution i hela Afrika och speciellt i Östafrika. Sedan år 2000 har antalet mobilabonnemang ökat med i snitt 44 procent per år i Afrika. I Västeuropa var motsvarande ökning 8 procent (se figur 12). Mobilmarknaden bedöms ha skapat ca 3,5 miljoner arbetstillfällen och genererat ca 32 miljarder dollar i intäkter, varav 12 miljarder dollar i skatteintäkter under samma period i samma område. Förstagsbesökare till Östafrika förundras ofta över täckning och funktionaliteten i mobilnäten. Totalt har över 75 procent av befolkningen i Afrika mobiltelefonföretagning.⁶³

Figur 12. Tillväxt i mobila uppkopplingar 2000-2012

Utvecklingen har gått så fort att steg hoppats över. Ett exempel är ”övertoppet” av fast telefoni. Mobilmarknaden har gått från att princip inte existera i slutet av 1990 talet till att det idag går 28 mobilabonnemang på ett fasttelefonabonnemang. Idag finns nästan 500 miljoner

mobilabonnemang och år 2016 beräknas det finnas ca 700 miljoner.⁶⁴

De positiva effekterna går knappast att överskatta. Genom mobiltelefonen upprätthålls och knyts nya kontakter, affärer genomförs, kommunikation med världen bortom haven möjliggörs. I Afrika med speciellt undermåliga övriga kommunikations- och infrastrukturer har mobilen varit kanske mer användbar och skapat större relativa värden än någon annan stans i världen. Behovsstyrd efterfrågan är dock inte den enda förklaringen till utvecklingen, en annan är fri konkurrens. I snitt finns det 3,8 mobiloperatörer per land i Afrika. I Nigeria finns så många som 10 stycken. De största operatörerna verkar i flera länder vilket möjliggör gränsöverskridande kostnadsdelning.⁶⁵ Konkurrens mellan operatörer är starkt bidragande till den snabba utvecklingen.

Ett område som länge varit underutvecklat är bredband. Undersökningar visar att enbart ca fem procent av invånarna har tillgång till bredbandsuppkoppling. Det har främst tekniska förklaringar. Stora delar av Afrika har helt enkelt inte varit uppkopplad mot Internet annat än via satellit, vilket är kostsamt. Detta är dock i färd att ändras i samband med att undervattenskablar dragits in till kontinenten och successivt kopplar ihop Afrika med resten av världen. Det bedömdes finnas ca 30 miljoner bredbandsabbonenter år 2010. Analysföretaget Frost & Sullivan beräknar att antalet kommer att öka till över 77 miljoner till år 2017.⁶⁶ Andra bedömningar pekar på en möjlig ännu snabbare utveckling.

Länderna i Afrika uppvisar en betydligt högre andel av internettrafiken via mobiltelefoner än via datorer. Globalt representerar mobilt internetanvändande i relation till datorer ca 10 procent av det totala användandet. I exempelvis Nigeria är motsvarande andel 57,9 procent. Internetan-

62 Här avses det som omsluts av det engelska begreppet Information & Communication Technology (ICT) Ett begrepp som kan upplevas mer beskrivande än det svenska ”Informationsteknik”

63 Deloitte ”Sub-Saharan Africa Mobile Observatory” 2012

64 Se fotnot 61

65 Se fotnot 61

66 11 oktober 2012: <http://www.southafrica.info/afrika/telecoms-111012.htm#UO7PnGh1q9M>. Hämtat 2012-12-29

vändandet kommer att fortsätta öka med mobiltelefonen som plattform. Ca 84 miljoner mobiltelefoner beräknas idag kunna användas i Afrika för kontakt med Internet. År 2014 beräknas 7 av 10 mobiltelefoner vara användbara över Internet. Ökningen av antalet mobiltelefoner med internetmöjlighet ökade mellan 2010 och 2012 med ca 155 procent.⁶⁷

Mobilanvändandet öppnar också för affärsmöjligheter. Ett specifikt område där Östafrika och speciellt Kenya är en av marknadsledarna globalt handlar om mobila pengar och exemplet M-PESA (M står för mobil och Pesa är Swahili för pengar).⁶⁸

M-Pesa startades 2007 av Vodafone och är en finansiell plattform för transaktioner via mobiltelefonen. Det är ett till synes enkelt system som tillåter användare att betala och erhålla betalning över mobiltelefonen. Det tillåter hantering av pengar i realtid och är i praktiken riskfritt. Systemet startade i Kenya av Safaricom (som ägs av Vodafone och Kenyanska staten) och exporterades därefter till andra länder i regionen. Det finns idag i bland annat Sydafrika och Indien, men är absolut starkast i Kenya, där ca 70 procent av alla vuxna använder tjänsten. Idag används M-Pesa av över 15 miljoner användare och totalt transfereras ca 5 miljarder USD årligen. Över 50 procent av användarna skickar eller tar emot pengar. Nästan 10 procent av alla transaktioner handlar om att finansiera någon annans operatörskostnader, 15 procent är till för dagligt bruk.⁶⁹

M-Pesa är speciellt spännande givet hur den afrikanska ekonomin ser ut. Det är ett exempel på en intressant

överbrygning mellan informell och formell ekonomi, som tidigare berördes. Fler exempel på denna överbrygning mellan informell sektor och formell sektor sker i jordbrukssektorn, som diskuteras nedan.

Sedan hösten 2012 arbetar Vodafone aktivt för att lansera och exportera M-Pesa internationellt och då även utanför Afrika.

Penningtransaktioner via mobilen M-Pesa

En intressant förutsättning bakom M-Pesa var att Kenyas centralbank var tvungen att ge Safaricom viss bankoktroj för att projektet skulle kunna starta. Dåvarande chefen för Safaricom Michael Joseph förhandlade med Kenyas centralbank, och de gav sitt tillstånd. Enligt Joseph såg riksbankschefen att det fanns ett behov för finansiell service på den fattigare landsbygden. Motsvarande tillstånd har inte givits i Indien, varför Vodafone där måste samarbeta med en ordinarie affärsbank ICICI.⁷⁰ Det innebär att den "gräsrötsseffekt" som funnits i lanseringen och utförandet i Östafrika – där kan man sätta in och ta ut pengar i enkla små affärer i varje by, där man säljer kontantkort – går förlorad i Indien. I Indien måste kunden ha ett bankkonto i ICICI bank för att kunna använda M-pesa, vilket många fattiga indier inte kan få. Det återstår därför att se om M-pesa kan växa i Indien som det gjort i Östafrika.

6.2 Jordbruk

I Östafrika är produktiviteten inom jordbrukssektorn generellt endast hälften av Indiens och bara en femtedel av

67 Ventures Africa is published by Ventures Publishing International: <http://www.ventures-africa.com/2012/05/mobile-internet-penetration-in-africa-increase-by-155-59-percent-in-two-years>. Hämtat 2013-01-15. Och Deloitte "Sub-Saharan Africa Mobile Observatory" 2012

68 Deloitte "Sub-Saharan Africa Mobile Observatory" 2012

69 Financial Times 2012-10-22 "Vodafone to expand M-Pesa transfers" By Daniel Thomas. Samt: CPSS-WB Retail Payments Forum. Miami "Lessons and insights of Providing Financial Services to the Underserved Through Mobile"

70 "Vodafone, ICICI launching m-pesa mobile payment system in India" Times of India, 2012-12-09 (http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2012-11-09/services-apps/35015829_1_mobile-payment-m-pesa-mobile-money) "Mobile money: Kenya good, India bad" Financial Times, 2012-05-28 (<http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/05/28/mobile-money-kenya-good-india-bad/#axzz2IbEI48VS>) "M-Pesa's cautious start in India", Financial Times, 2012-12-27 (<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a09c0f68-4a9a-11e2-9650-00144feab49a.html#axzz2IbDwKZAg>) Hämtade 2013-01-21

USAs eller Europas.⁷¹ Samtidigt har regionen en mycket stor potential. Bedömare räknar med att 60 procent av världens icke uppodlade, potentiella jordbruksmark finns i Afrika.

Många menar att jordbruksutvecklingen i Afrika inte kan ske utan rationalisering till större enheter. Sannolikt kommer utvecklingen ske parallellt så att de mindre jordbruken successivt professionaliseras, samtidigt som större enheter utvecklas i fler och fler länder. Internationella utvecklingsexperter, som t ex Paul Collier vid Oxforduniversitetet, menar att storskaligt jordbruk är framtiden i Afrika.⁷² Han kritiserar biståndsorganisationer för att på olika sätt vilja förhindra denna utveckling och romantisera det småskaliga lantbruket.

I Zambia driver exempelvis det helt privata företaget *Zambeef* en mycket framgångsrik verksamhet som omsätter 255 miljoner USD, genom farmer om 16 000 hektar i Zambia med en omfattande produktion av majs, soja, kött, mjölk, ägg och många andra livsmedel. *Zambeef* har verksamhet även i Nigeria, och expanderar nu till Ghana.⁷³

En ironisk poäng gjordes nyligen angående Zimbabwes kollapsade jordbrukssektor, då Zimbabwe var tvungen att importera 300 000 ton majs från Zambia år 2012. Huvuddelen av den majsen kom från före detta farmare i Zimbabwe, som drivits bort därifrån, men som sedan startat jordbruk i Zambia.⁷⁴

71 World Bank. World development indicators. Cereal yield (kg per hectare), 2010.

72 "The Politics of Hunger. How Illusion and Greed Fan the Food Crisis" i *Foreign Affairs*, November/December 2008 (<http://www.foreignaffairs.com/articles/64607/paul-coller/the-politics-of-hunger>) Hämtat 2013-01-21

73 Se *Zambeefs* hemsida: <http://www.zambeefplc.com/zambeefplc/share-chart/>

74 "Evicted white farmers supplying bulk of imported maize" i *NewsdzeZimbabwe* 2012-06-11 (<http://www.newsдзеzimbabwe.co.uk/2012/06/evicted-white-farmers-supplying-bulk-of.html>). "Zambia agrees export of 300,000 T maize to Zimbabwe" Reuters, 2012-05-05 (<http://www.reuters.com/article/2012/05/05/ozabs-zambia-maize-idAFJOE84403U20120505>) Hämtat 2013-01-21.

En av de åtgärder som genomförs på makronivå är formalisering av markrättigheter – ett landsomfattande program arbetar sedan flera år i Tanzania – vilket skapar bättre incitament för investeringar och ökad produktivitet. Formalisering av markrättigheter har redan i stor utsträckning genomförts i Kenya och Rwanda.

I Rwanda – som har den högsta produktiviteten i regionen inom jordbruket – används redan nu tekniker som terrasserad odling, konstbevattning, växelbruk och mer effektiva grödor.

Inom jordbrukssektorn sker en överbryggnings mellan informell och formell sektor genom att bönder – också de i den informella sektorn – kan försäkra sin skörd via registrerade försäkringsbolag. Dessutom utvecklas nu ett system för terminsaffärer med skördar via mobilen, Farm-pesa.

Lantbrukaren Batoni Sinyenga utanför Mbeya i södra Tanzania

Ett exempel på framtidens potential i regionen är lantbrukaren Batoni Sinyenga, som driver sin gård om ett trettio hektar ett par mil utanför Mbeya i södra Tanzania, nära gränsen till Zambia. Han har fem anställda och ytterligare trettio vid högsäsong. Han odlar kaffe, majs och olika frukter som mango, apelsin och avokado.

Det går bra för Batoni Sinyenga. Han har formaliserat äganderätt till sin mark och har successivt utökat arealen de senaste åren. Han har infört konstbevattning. Han överväger nu att investera i ytterligare mark och utökare arealen under konstbevattning. Om incitamenten och de offentliga institutionerna är de rätta, kan denna utveckling nå fler och fler mindre jordbrukare, och en successiv produktivitetshöjning ske.

Ett bekymmer är dock den dåliga vägen från gården flera kilometer fram till landsvägen. Den gör transporter av grödor ut till marknaden kostsamma, svåra och oförutsägbara. Ett annat är bristen på goda lagerutrymmen. När väl flygplatsen i Mbeya tas i drift, ökar möjligheten för export av frukt och grönsaker.

Utländska investeringar i jordbrukssektorn i denna region, som sker med fullt erkännande av afrikanska bönders

äganderätt, har alla möjligheter att medverka till ökad produktivitet och utveckling.

Flera internationella fonder och investerare, som African Agricultural Land Fund (3,3 mdr USD), Silverlands Fund (ca 500 m USD) och African Agricultural Capital (135 m USD) specialiserar sig på olika typer av jordbruksrelaterade investeringar på kontinenten, och alla har olika utvecklingsfonder som investerare. Silverlands Fund har inte bara utvecklingsfonder utan även flera pensionsfonder som ägare, och investerar i Zambia, Tanzania, Malawi, Mozambique och Uganda. African Agricultural Capital är baserad i Uganda och är en strikt kommersiell fond som fokuserar på kommersiellt gångbara små och medelstora agroföretag i Kenya, Tanzania och Uganda. Fondens största ägare är Rockefeller Foundation, the Gatsby Charitable Foundation och det belgiska investmentföretaget Volksvermogen.⁷⁵

6.3 Turism

Turism är en av världens största näringar. 98 miljoner människor har sin direkta försörjning av denna sektor i världen – det är 6 gånger fler än alla de som arbetar inom biltillverkning. Inräknar man de kringverksamheter som turismen ger upphov till, uppgår den till 9,1 procent av världens BNP eller 6 400 miljarder dollar.

Turismens värde för Afrika har mer än fördubblats de senaste 15 åren. Antalet ankommande resenärer har ökat med 5,8 procent per år de senaste fyra åren.

För fyra länder i regionen bidrar turismen med mer än 20 procent av bruttonationalprodukten, för 10 länder bidrar den med mellan 10 och 20 procent, och för 17 länder med mellan 5 och 10 procent.

I Afrika genereras mer än 6 miljoner arbetstillfällen inom turistsektorn. Då varje anställd oftast försörjer en hel familj, stöds 5,6 miljoner människor i Tanzania genom

turismen, 3,7 miljoner i Sydafrika, 3,4 miljoner i Kenya, 2,6 miljoner i Moçambique och 2,2 miljoner i Uganda.

Ekoturism syftar till att skydda natur- och kulturvärden, samt att involvera lokalbefolkningen i dess planering, genomförande och resultat. Genom att ge naturen ett konkret, ekonomiskt värde, minskar risken att skyddsvärda områden exploateras för andra ändamål.⁷⁶

Ser vi till *det samlade värdet av turismen i absoluta tal* för ett antal länder i östra och södra Afrika finner vi att Sydafrika genererar 35 miljarder USD i denna sektor, vilket är i en klass för sig i regionen. Därefter kommer (figur 3) Kenya med 4,5 miljarder, Tanzania där turismen bidrar med 3,4 miljarder och Mauritius med 3,4 miljarder. De följs av Namibia, Uganda och Botswana.

Hur stor är då turistsektorn *i förhållande till ekonomin som helhet*? I de små örikena Seychellerna och Mauritius spelar turismen en mycket stor roll: 60,5 respektive 28,5 procent av dessa länders BNP härrör sig från denna sektor. Därefter kommer Namibia med 20,3 procent, Kenya med 13,6 och Tanzania, där turismen står för 13,3 procent av BNP. Turismens betydelse har ökat kraftigt i hela regionen. I Uganda och Rwanda har betydelsen för BNP tiofaldigats sedan 1988, och i Namibia, Tanzania och Malawi mer än femfaldigats i betydelse.

Inkommande turism bidrar också till utveckling i Afrika lika mycket eller mer än andra faktorer som korruption eller grad av konflikt. Statistiskt sett betyder en procents större andel turism av BNP en procentenhet högre utvecklingsnivå mätt som Human development index, HDI.⁷⁷

Dessa samband måste naturligtvis tolkas med viss försiktighet, och i sina sammanhang. De kausala påverkansvägarna är inte helt kända. Det är inte så att om fler turister ett år reser till ett land, så blir det automatiskt bättre där,

75 Reuters: "African agricultural finance under the spotlight", 24 augusti 2010. <http://blogs.reuters.com/africanews/2010/08/24/african-agricultural-finance-under-the-spotlight/> (hämtad 20130114)

76 Uddhammar, Emil (2006) "Development, conservation and tourism: Conflict or symbiosis?" i Review of International Political Economy 13:4 October 2006: 656–678

77 Se opublicerad rapport av Uddhammar, Emil (2012) "Turismens betydelse för utveckling och naturvård i Afrika". Tillgänglig hos förf.

men det behövs god infrastruktur i fysisk och teknologisk mening för att ett land skall vara attraktivt som turistmål. Det är ingen slump att Sydafrika och inte Kongo Kinshasa är kontinentens mest populära turistdestination. Men ökad

turism bidrar också – som vi sett ovan – genom arbetstillfällena och på flera andra sätt till att öka det ekonomiska välståndet.

Bergsgorillorna tjänar in till sin egen säkerhet i Uganda och Rwanda

Den östliga bergsgorillan (*Gorilla beringei beringei*) har två mycket begränsade utbredningsområden: dels i det dimhöjda Virungamassivet, som ligger i östra Kongo, norra Rwanda och sydvästra Uganda, dels i ett närliggande område i södra Uganda, Bwindi. För 30 år sedan fanns totalt ca 300 bergsgorillor, idag har de ökat till ca 780 individer.¹ Dessa områden har varit synnerligen utsatta för störningar, genom att gerillagrupper från alla tre länderna från tid till annan under de senaste 30 åren ofta tagit sin tillflykt till bergen, och gärna till nationalparker som ligger avlägset och skyddat. Det som fällt avgörandet i detta fall är dock ekoturismen. Studier visar, att få djur i Afrika under de senaste 25 åren varit så övervakade som de östliga bergsgorillorna. Varje dag vandrar ett antal turister med guider upp till gorillorna. Ett antal gorillagrupper är tillvanda till besökande människor. Studier visar att skyddet av dessa gorillor är högt, och att nativiteten är högre (3-4%) hos de grupper som övervakas och besöks av turister, jämfört med de "helt vilda" grupperna (1%).² Två erkända gorillaforskare vid Max Plankinstitutet, Martha och Andrew Robbins, skriver i samma rapport att de "erkänner den vitala roll som turismens spelar för bevarandet av bergsgorillorna, genom att den i praktiken finansierar de anställda i nationalparkerna och ger lokalbefolkningen ekonomiska incitament för att bevara gorillorna."³

Det är idag lång kö för att få tillstånd att se gorillor. Från den 1 juli 2012 kostar gorillavandringen 750 USD per person, efter att ha kostat 250-500 USD tidigare år. Gorillorna i Uganda bidrar med 92 miljoner kr i intäkter till Uganda Wildlife

Authority per år, och de i Rwanda ca 77 miljoner kr per år, bara i licenser. Dessa avgifter går huvudsakligen till centralregeringarnas naturvårdsmyndigheter, men delar av dem bekostar löner för parkvakter och administration av parkerna. Dessutom tillkommer – som alltid med turism – intäkter och arbetstillfällen lokalt, i form av hotell, guider, vakter, restaurangpersonal, livsmedel, transporter, byggnation, service och underhåll med mera.

Sammantaget förklarar detta varför bergsgorillorna, trots att de lever i en av de mest oroliga regionerna i Afrika, har fördubblats i antal under de senaste 30 åren. Övervakning genom ekoturism och en kraftfull monetär intäkt för varje besökare innebär, att gorillorna i praktiken tjänar in till sin egen säkerhetsorganisation. Den omgivande lokalbefolkningen får tydliga incitament att bevara gorillorna och deras habitat. Utan den internationella turismen vore detta ett omöjligt projekt.

1 "Mountain gorilla numbers increase". BBC news website, 2010-12-07 (http://news.bbc.co.uk/earth/hi/earth_news/new-sid_9265000/9265917.stm)

2 Gray & Kalpers 2005, Robbins, Gray, Kagoda & Robbins 2009, s 2893

3 Robbins, Gray, Kagoda & Robbins 2009, s 2893

Vi har i detta avsnitt velat åskådliggöra den marknadsdrivna utveckling som nu tar fart i Afrika. Det sker, som vi redan konstaterat, från en låg nivå. Samtidigt bidrar det till att förstärka viljan till förbättring och utveckling. Förutom informations- och kommunikationsteknologi, jordbruk och turism, som vi här exemplifierat med – var och en av dessa kan ge stor utväxling i form av ökat välstånd – görs redan stora investeringar i bostäder och infrastruktur för den växande medelklass som i allt högre utsträckning bosätter sig i eller runt de stora städerna. Vidgade handelsområden och ökad konsumtion är motiv för ytterligare investeringar från internationella aktörer. En väsentlig förutsättning är att de politiska ledarna i Afrika förmår göra trovärdiga åtaganden i form av fungerande institutioner, som kan skydda medborgarnas rättigheter.

7. Epilog

Vi har kommit till epilogen i det Afrikanska drama vi velat skildra med denna rapport. I många årtionden har det på flera sätt varit en tragedi, men, dramat ändrar nu karaktär. Den utvecklig som tar fart sker mot bakgrund av en successiv förbättring av regeringsmakt och förvaltning, som ofta passerar utan kommentarer i väst. Korruptionsnivån har sjunkit i regionen, levnadsnivån har förbättrats och allt fler stater har demokratiserats.

Statsbildningarna är dock ofta svaga i denna region. Utvecklingen följer en viss logik. Först när staten kan garantera trovärdiga åtaganden på en grundläggande "Hobbesiansk" (fred och stabilitet) och "North-Olsonsk" nivå (ägarerätt, kontraktsskydd, frånvaro av korruption, lagstyre), kan den åta sig att skydda medborgarna så att de vågar investera, vågar driva utvecklingen själva och vågar tro på demokratiskt deltagande. Då kan också staten göra trovärdiga åtaganden i vidare avseenden, som inom hälso- och utbildning.

I denna rapport har vi visat på vilket sätt handel och entreprenörskap kommer att vara avgörande för tillväxt

och välståndsutveckling i Afrika. Den kommer att äga rum genom väsentligen fyra drivkrafter:

Konsumtionen kommer att driva utvecklingen genom att

- Befolkningen växer vilket skapar större marknader
- Medelklassen växer vilket skapar ökad och mer kvalificerad köpkraft
- Urbaniseringen gör att hälften av Afrikas befolkning beräknas bo i storstäder inom några år

Investeringar kommer att driva utvecklingen genom att

- Utländska direktinvesteringar (FDI) fortsätter att öka, från en låg nivå
- Förutsägbarheten ökar och uppleven av risk av investeringar minskar
- Fler arbetstillfällen skapas och därmed ökad köpkraft
- Kunskapsöverföring sker, både inom teknik och hur företag kan drivas

Frihandelsområden kommer att driva utvecklingen genom att

- De successivt harmonierar regler och sänker tullskydd
- Infrastruktur successivt byggs ut och förbättras
- Lokala och regionala marknader växer i betydelse

Afrikas lyskraft, dess *soft power* kommer att driva utvecklingen genom att

- Kontinentens attraktionskraft är stor och ökar genom successivt förbättrad säkerhet och bättre fungerande offentliga institutioner
- Modernisering av livsstil och kommunikationer följer med urbaniseringen
- Afrikas diaspora kan lockas tillbaka och blir då en *brain gain* i stället för en *brain drain*
- En ny generation unga företagare som tror på sina länder och på sin kontinent och ser den stora potential som finns där
- Turismen ökar kraftigt

Men, vi har också framhållit att det finns stora hinder som måste övervinnas – de hör framför allt ihop med höga transaktionskostnader och olika slags politiska risker. Det finns inget som säger att den positiva utveckling vi sett under det senaste decenniet *måste* fortsätta. Vi har identifierat drivkrafter som *bör* leda åt det hållet, men de kan endast verka fullt ut om Afrikas politiska makthavare lyckas leverera de grundläggande förutsättningarna. Dessutom krävs

att omvärlden skapar rättvisa regler för handel, så att inte fattigare länder missgynnas i konkurrensen.

De tre exempel på marknader vi lyft fram – informationsteknologi, jordbruk och turism – representerar både gamla och nya delar av ekonomierna på kontinenten. Det är typiskt för Afrika, i detta nya skede av dramat, att potentialen och möjligheterna är stora, samtidigt som riskerna ingalunda har försvunnit.

APPENDIX

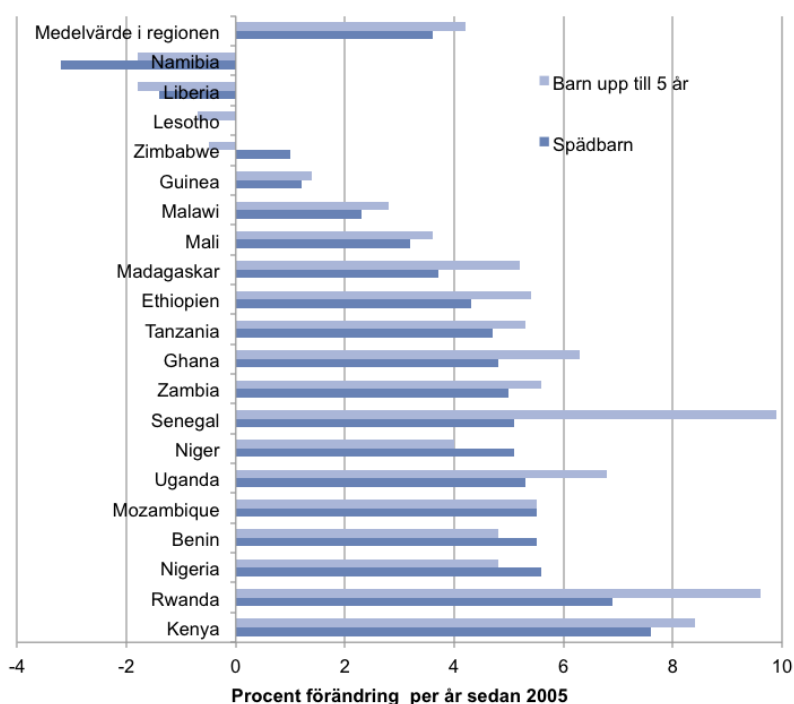
Tabell A1 . Länderna i Afrika söder om Sahara grupperade efter politiska friheter, 2012. Källa: Freedom House, 2013.

1	2	3	4	5	6	7
Flest politiska rättigheter						Minst politiska rättigheter
Kap Verde	Benin	Botswana	Kenya	Burkina Faso	Angola	Tchad
Ghana	Lesotho	Comorererna	Mozambique	Burundi	Cameroon	Ekv Guinea
Mauritius	Namibia	Liberia	Nigeria	Centr Afr Rep	Congo Br	Eritrea
	Sao T & Princ	Malawi		Elfenbens-k	Congo Kinsh	Mali
	Senegal	Niger		Guinea	Djibouti	Somalia
	Sierra Leone	Seychellerna		Togo	Etiopien	Sudan
	Sydafrika	Tanzania		Uganda	Gabon	Swaziland
		Zambia			Gambia	
					Guinea-Bissau	
					Madagaskar	
					Mauritanien	
					Rwanda	
					Sydsudan	
					Zimbabwe	

Tabell A 2. Rankning av länder i Afrika söder om Sahara efter korruption 2012: låg korruption överst, hög korruption i botten. Hög korruption, 1. Lägsta möjliga korruptionsgrad 10). Källa: Transparency International, 2013.

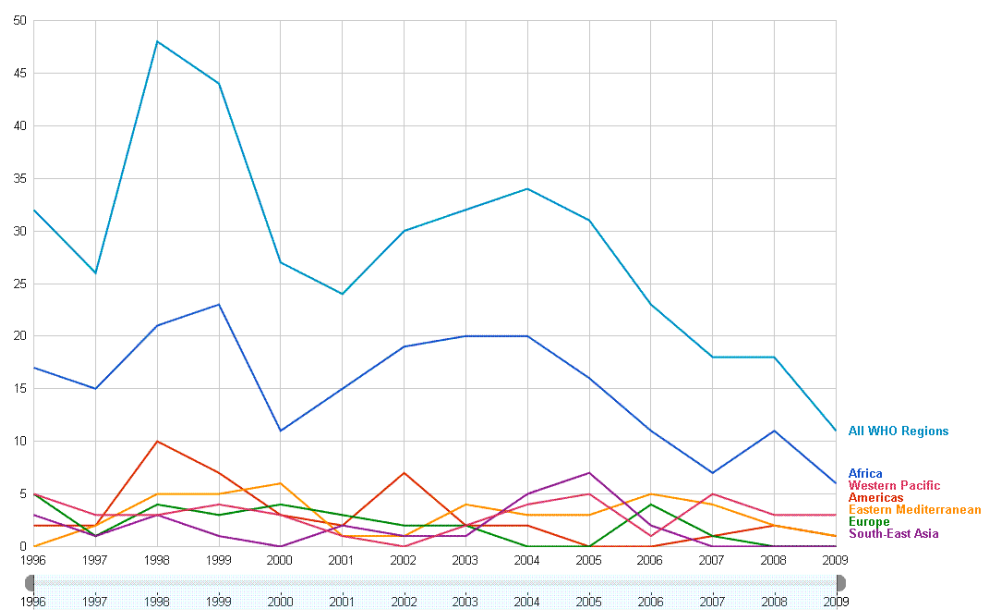
Botswana	6,5	Madagaskar	3,2
Cape Verde	6,0	Mauritanien	3,1
Mauritius	5,7	Mozambique	3,1
Rwanda	5,3	Sierra Leone	3,1
Seychellerna	5,2	Togo	3
Namibia	4,8	Elfenbenskusten	2,9
Ghana	4,5	Uganda	2,9
Lesotho	4,5	Comorererna	2,8
Sydafrika	4,3	Kenya	2,7
Sao Tome och Principe	4,2	Nigeria	2,7
Liberia	4,1	Kamerun	2,6
Burkina Faso	3,8	Centralafrikanska Repu-	2,6
Malawi	3,7	bliken	
Swaziland	3,7	Kongo Brazzaville	2,6
Zambia	3,7	Eritrea	2,5
Benin	3,6	Guinea-Bissau	2,5
Djibouti	3,6	Guinea	2,4
Senegal	3,6	Angola	2,2
Gabon	3,5	Kongo Kinshasa	2,1
Tanzania	3,5	Ekvatorialguinea	2
Gambia	3,4	Zimbabwe	2
Mali	3,4	Burundi	1,9
Ethiopien	3,3	Chad	1,9
Afrika söder om Sahara	3,3	Sudan	1,3
Niger	3,3	Somalia	0,8

Figur A1. Minskning av barnadödligheten per år 2005-2011 i Afrika söder om Sahara.

Källa: Världsbanken, 2012. Policy Research Working Paper 6057. "What Has Driven the Decline of Infant Mortality in Kenya?" Av Gabriel Demombynes och Sofia Karina Trommlerová. Rapporten drar slutsatsen att frivilligorganisationers punktvisa insatser, som t ex att dela ut malarianät, står för mellan en tredjedel och hälften av dessa framgångar i Kenya, medan resten förklaras av den allmänna välbefinningsutvecklingen.

Figur A2. Antal större utbrott av infektionssjukdomar per år, efter region i världen. Källa: Harvard Medical School.

Data from HealthMap.org, Harvard Medical School Last updated: Feb 23, 2011

FÖRFATTARNA:

Björn Weigel är egenföretagare med affärsutveckling inom egna och andras verksamheter som huvudsaklig inriktning. Han har mångårig erfarenhet av bland annat strategiutveckling- och implementering, förhandling och internationalisering, inte minst av tillväxtbolag och ofta tillsammans med investerare.

Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet (för närvarande tjänstgörande vid Uppsala universitetet) samt VD för rese- och konsultföretaget Mitt Afrika. Han har mångårig erfarenhet av forskning om utvecklingsfrågor i bl a Afrika och Indien, och har arbetat som konsult i dessa regioner för svenska företag, myndigheter och organisationer.